

180

పుస్తకము పేరు :.....(ప్ర...మం...ట...రా...ధ...వ
ము.....

గ్రంథకర్త పేరు :.....యెంకటకృష్ణారావు,
రామరెడ్డి.....

267

సా. 213
యెం.రా-త్ర
267

రాకూర్ పరిశోధనా కేంద్రం వియ్యజవాడ

... (అ) బం. డ. రామ వము ..... గంథం

... తెంకట కృష్ణారావు, రామర్న ..... రచయిత

... సా. 213 ..... పరిచ సం. 267 ..... ప్రవేశ సం
తెం. రా - త్త

శ్రీరస్తు.

475

ప్రచండ రాఘవము.

ఇది

అయిదంకములనాటకము

గూడూరి నివాసియగు రాచర్ల వేంకటకృష్ణారావుచే

... రచియింపబడి

ప్రకటింపబడియె.

మొదటికూర్పు 1000 ప్రతులు.

రాజమహేంద్రవరము.

అయ్యగారి బాపిరాజుగారిచే

శ్రీవిద్యానిలయ ముద్రాక్షరశాలయందు ముద్రింపబడియె.

1911.

Copy right-Registered

వెల 0-8-0

పి రి క్

చదువరులారా! నాకుజన్మతనమునుండియు రామకథను రూపకంబు గ వ్రాయవలెనను కుతూహలమున్నది. దానికీదోడు మా మామగారగు బ్రహ్మశ్రీ జాజాల సాంబయ్యగారియొక్కయు నామిత్రుడును వై శ్యకులావతంసుడును నగు నూకా వెంకటరంగారావుయొక్కయు పో త్సహమువలన నేనీచిన్ననాటకమును 1911 సం॥ రం అక్టోబరునెల 1 తే దిని ప్రారంభించి ఆనెలలోనే 25 తేది నాటికి ముగించితిని. విశేషపండి తుడుగాకపోయినను శాస్త్రగంధమిసుమంతయు నుండకుండినను యె ట్టెటోతగుదునని సిద్ధపడివ్రాసితిని. ఈకథారత్నముపఱునుండు నభిమా నముచేతనయినను గుణగ్రహణ పారీణులగు సత్కవులు దీనిని మన్నింతు రని నమ్ముచున్నాను. ప్రమాదములను ముద్రాదోషములను మన్నించు భారము విద్యత్కవుల భుజ స్తంభమునఁ బెట్టితిని. నాసాధ్యమయినంతవఱ కు సరిచూపించితిని. ఇంకను నుండిన జెలియపటచినయెడల ముందుకూర్చు నకు సరిచూతును.

గూటాల. }
2—11—1911. }

ఇట్లు విన్నవించు మీవిధేయుడు.
రాచర్ల వేంకటకృష్ణారావు.

ఈనాటకమున వచ్చుపాత్రలు.

పురుషులు.

- 1 రాముడు—కథానాయకుడు
  - 2 లక్ష్మణుడు—రాముని తమ్ముడు.
  - 3 సుగ్రీవుడు—వానరరాజు.
  - 4 హనుమంతుడు—సుగ్రీవుని మంత్రి.
  - 5 అంగదుడు—వాలికిండుకు.
  - 6 రావణుడు—లంకానాథుడు.
  - 7 ఇంద్రజిత్తు—రావణునికిండుకు.
  - 8 విభీషణుడు—రావణుని తమ్ముడు
  - 9 అతికాయుడు—రావణుని మంత్రి.
  - 10 కుంభకర్ణుడు—రావణుని తమ్ముడు.
  - 11 కుంభుడు
  - 12 నికుంభుడు
- } రావణునిబంటులు.
- 13 జటాయువు—పక్షికులేందుడు.
  - 14 ఇంద్రాగ్నియమవరుణులు—దిక్పతులు.

స్త్రీలు.

- 1 జానకి—కథానాయిక.
  - 2 ఏకజట
  - 3 త్రిజట
- } విభీషణుని కుమార్తెలు. సీతకుకాపుష్పవారు.
- 4 మండ్వోదరి—రావణుని భార్య.

N. B. ఇంకను కథాసందర్భమున స్త్రీ పురుషులు వత్తురు.

కీ ర స్తు .

ప్ర చం డ రా ఘ వ ము .

ప్ర థ మాం క ము .

—[నాంది].—

ఉ. ఏయదిభుక్తిముక్తులకు * నిద్ధరదానకమై చెలంగునో
యేయది సర్వపాపవని * నెంచగ దగ్ధముజేయ నగ్నియో
యేయది మోక్షసౌఖ్యముల * నీయగమంత్రమొ చూడ నట్టిరా
మాయణమెల్లవేళల న * మందగతిన్ మిము గాచి ప్రోచుతన్.
మఱియును,

మ. జగమం దుండెడిసర్వభూతతతికిన్ * సంరక్షకుండెవ్వఁడో
వగలఁబొందెడి నార్తులన్ గరుణచే * బాలింప దక్షుం డెవం
డగదంకారకులెల్ల నెవ్వనికిలో * నెయుందురో ధాత్రీ, నా
భగవంతుండగు నాదిదేవుఁడెచుతఁ * భాగ్యంబుమీ కెప్పుడు.

[నాంద్యనంతరమున సూత్రీధారుఁడు బ్రవేశించి]

సూ—అతివిస్తర మేటికి! మత్సహచరుఁడగు పారిపార్థ్వకుని బిలిచెదఁగాక. (అని
తెరవై పుజూచి) పారిపార్థ్వకా ! తీరికగానుంటివేని యొకమారిటురా.

పారి—(ప్రవేశించి) అయ్యా! నన్ను బిలిచినఁగారణ మెఱింగింపఁగోరుచున్నాఁడ

సూ—ఓయి? యిదెమాడు.

సీ. వేదశాస్త్రంబుల * వేమారుఁజదివిన

శాస్త్రజ్ఞులిదేవీరు * సఖుఁడ! గంటె

నర్తన శాస్త్రాభి * నయముల నేర్చిన

సుగుణ ఖనులువీరి * జూచియుంటె

• కర్ణములకు నింపుఁ * గలిగించు పలుకుల

బలికెడి రసికులఁ * బరగఁగంటె

సంగీత శాస్త్రంబు * చక్కగానేర్చిన
 విద్వాంసులగు వీర * విభుతఁ గంటె
 గీ. ధరణిలోపలనున్న వి * ద్యులనునెల్లఁ
 జదివియున్నట్టి సరసుల * సౌరుఁగంటె
 వర సుధర్మనుఁ బోలుచు * వరలుచున్న
 సభనుగంటివె మిత్రుడా * సరగనిటను.

ఈమహాజనులీనాఁడు నన్నుఁ బిలిచి “హత్రధారా ! ఏదియైన నొక నవీననాటకం బాడి మమ్ముల నానందింపఁ జేయవలసిన”దని కోరిరి. అందుచే నిన్నిప్పుడు పిలిచితిని. నీ విక్కార్యమున నాకు తోడుపడవలెను.

పారి—అయ్యా ! యిట్టి మహాజనుల నానందింపఁజేయగల్గు నవీననాటక మెయ్యదియో నాకు నెలవిండు.

నూ—ఓయి! వినలేదా? “ప్రచండరాఘవ” మను నూతన రూపకంబును?

పారి—లేదు. దాని నెవ్వరు రచియించిరి?

నూ—ఇదిగో వినుము.

సీ. రాచర్ల వంశాబ్ధి * రాకాసుధాంశుండు

నరసమాంబాగర్భ * వరఫలంబు

వితతస్థుణుడై న * వేంకటరత్నాఖ్యు

నకుఁ గూర్చు పు * త్రుండు నయవిదుండు

సద్యశస్సోముడౌ * సాంబయాఖ్యనిగూర్చి

మరుమండునోచు దా * మనుచునుండు

జానకీమతుల వి * జయమును రూపకం

బుగవ్రాశి యున్నట్టి * పుణ్యపురుషు

గీ. డై న వేంకటకృష్ణ రా * యాఖ్యుడైది

రూపకంబుగ రచియించె * పాపభంజ

నంబటంచు. మతి మహదా * నందమునను

సరస మృదుమధురంబగు * శైలితోడ.

పారి—అటులయిన నేనిప్పుడు చేయవలసిన పనియేమి?

నూ—ఓయి! నీవుపోయి పాత్రములను సిద్ధపరుపుము. నేనును గతి విజ్ఞాపనమునీస భాస్ట్రులతోఁజెప్పి వచ్చెదను. (అని సభవంకఁదిరిగి) పూజ్యులయిన యోసభాస్ట్రులార!

తే. గీ. తప్పులొదవిన దయను ది * ద్దంగవలయు

తప్పులేనిదె తప్పని * చెప్పరాదు

ఒప్పులుండిన వాని న * ట్లుంప మిమ్ము

వేడుచుంటిని సద్గుణ * విబుధులార.

పారి—బావా!

తే. గీ. కాలయాపన మయిపోయె * గానమనము

ముందుసంగతిఁ జూడంగ * బోవవలయు

రామచంద్రుఁడు జానకీ * రక్షణమునఁ

బోవకుండఁగ దుఃఖించు * పోల్కొనిచట.

పోవుదమురమ్ము. (అని నిష్క్రమింతురు.)

ఇది ప్రస్తావన.

శ్రీ ర స్తు.

ప్రచండ రాఘవము.

ప్రథమాంకము.

ప్రథమరంగము—దండకారణ్యము.

[ప్రవేశము—రామలక్ష్మణులు.]

రాము—తమ్ముడా!

మ॥ అకటా! తన్నిని నొంటిగావిపుల ఘో * రారణ్య మధ్యంబులో
వృకశార్దూలమృగాళికిన్ విడిచి యి * శ్లేతెంతురే మూర్ఖులై
వికచాబ్జేక్షణ యెంతదుఃఖపడెనో * వీడంగనీవౌరయూ
రక, మారీచుడు “లక్ష్మణ” యనఁగమూ * ర్థత్వంబుచేపత్తువే?
ఎంతతెలివిమాలిన పనిజేసితివి!

లక్ష్మ—అన్నయ్యా!

ఉ॥ పోననియెంతచెప్పినను * బువ్వులబోడి మతిందలంపకే
మానసమందుగోపమును * మాటికిఁజూపుచు కూరభాషలన్
దానుగ నన్నదిట్ట, నవి * దారుణరీతిని నాటివోవఁగా
నే నిట వచ్చినాడ రజ * సీచరశిక్షక దీనరక్షకా॥

ఇంతియేగాక నన్ను దోహియని గూడ దిట్టినది. అందుచే నేనా మెవిలాపమును
జూడలేకయు పరుషవాక్యములఁ భరింపలేకయు, వచ్చితిని. మఱియు.

చ॥ ఎఱుఁగుదు, “లక్ష్మణ” యనుచు * నిష్ప్రమబిల్చినవాడు యామిసీ
చరుడని, నీశిలీముఖ వి * పంబునఁజచ్చుచు నార్చెనంచు నే
నెఱుఁగుదునెల్లవానిఁ జల * జేక్షణకెంతగఁ జెప్పియున్ననా
సరసిజనేత్రనమ్మక వి * మోదముతో ననుబంపవచ్చితిన్॥

గాన మనముపోయి యా మెకంటబుడకున్న మిక్కిలి దుఃఖించును. పోవు
దేమురమ్మ.

రాము—మంచిది. (అని కొంతదూరము నడిచి యెడమకన్నదరుటఁగాంచితనలో)
కారణమేమయియుండును?

తే॥ గీ॥ ఏలొకో! యదరుచునుండె * నెడమకన్ను
ఎట్టి కప్పంబు గలుగునో! * యెఱుగరాదు
పల్లశాలను నుండెడి * పడఁతికేమి
గలిగియుండెనొ తెలియంగ * పలనుపడదు.

అయినను బోవుచుంటిమిగాన తినబోవుచు రుచి దిగబోవుచు లోతునడుగనేల?
(అని పల్లశాలను సమీపించి ప్రకాశముగా)

తే॥ గీ॥ నల్లినసంతతి లేనట్టి * కొలఁతువోలె
చంద్ర సూర్యులు లేనట్టి * జగము భాతి
పతిని గోల్పోయియుండిన * పడఁతిరీతి
వరలు, జనశూన్యమౌచు నీ * పల్లశాల.

తమ్ముడా! ఏలొకో పల్లశాల జనశూన్యమయి యున్నది. జనకతనూభవ గాన
దు యెటకేగినదోగదా!

లక్ష్మ—అన్నయ్యా!

మ॥ జలముం దెచ్చుటకేగెనో మఱియుండా * జాతీలతాంతావళిక్లా
లలిఁ గోయన్జనెనో ఫలంబులను లీ * లారీతి తేబోయెనో
కలకంతంబులఁబల్కు నేర్పఁగను నా * కంజాక్షి చెగ్గాడునో
యిల; రాజోత్తమ! చింతనొందకిపుడే * యేతెంచెడికజూడుమీ.
ఈపాటికామె వచ్చుచేసేయుండవచ్చును.

రాము—తమ్ముడా! నామనంబున కందుచేతనోగాని విషాదము గలుగుచున్నది.

తే॥ గీ॥ ఏవ్వుడుచు వచ్చునరికినా * యింతిమిన్న
నాకు నెదురాచున్నండునీ * నాడదేమొ
ఎదురుగారాదు చోద్యంబ * యెటకుఁ జనెనొ
మానసంబునఁ దెలియఁగా * గానరాదు.

అయినఁ బిలిచి చూచెదఁగాక.

మ॥ చెలియా ! రమ్మెట కేగితీవు వనిలో * నీతాసతీ ! యొంటిగా
లలనా నిన్నెడబాసి యుండగలనా * లావై న దుఃఖంబుచే
నిలలో వంతలఁ జెందుచుండఁ గలనా * యింతి యిటునుండగాఁ
జలమేలా? సుగుణాలవాల ! జనక * క్షౌపాలబాలామణి?

ఓహో ! ఏమిది, ఎంతపిలిచిన్దను పలుకకున్నదే. (దుఃఖముతో) హా నీత! ఎటకేగి
తిని? ఏమియొనర్చుచుంటివి? నన్నీనడుకాన నొంటరిగాడించిపోవు తలంపు నీ కేలబుట్టి
నది? అగ్ని సాక్షిగ నన్ను వివాహమాడి దీనుండనగు నన్నొంటరిఁజేసిపోతివా? నీసాహసం
బున కేమందును? ఎందుజొత్తును? నీ సుందరముఖారవిందము, కుందరదనా ! జూడకు
న్నచో నే బ్రతుకఁగలనా? దివసపంచకముక్తింద నీవును నేనును శయ్యాతలముననుండు
సమయమున “నాథా! నిన్నుఁబాసి యరనిముసమయిన నుండగలనా” యంటివి. అప్పుడే
యామాటల మఱచితివా? నీ వేలమఱతువు. ఎఱుఁగక నే నేవో నీకొక మహాపదఁ
గావించియుంటిని. ఆ! యెఱుఁగక యనుటేల? ఎఱిగియే యొనర్చితిని. యేదియన నున్న
ముగా నింటికడ నుండనీయక భీకరకాననాంతరమునకు తీసికొని వచ్చిన పాపేకట్లుజరు
గవలసినదే. అట్లననేల? నేను మొట్టమొదట నాతో రావద్దని వారింపలేదా? అట్లు వారిం
చినను నీవాగక నాతో వచ్చి తుట్టతుడకిట్లు మోసపుచ్చుట నీకు భాష్యమేకదా. ఏ!
ఏమి? నానెట్టి సద్గుణోపేతయగు నీత నన్ను బాసిపోసాహసించునా? ఈసమీపము
నే దాగియుండవచ్చును. ఈశ్వక్షజంతుల నరసెదఁగాక. (అని వానిని గాంచి)

నీ॥ హరిమధ్యఁ గాంచరే * హరులార ! కరులార !

తరులార ! శైల కం * దరములార !

జలజాక్షిఁ గాంచరే * జలజాతముల తేనెఁ

దీసి త్రావుచునుండు * తేటలార !

పికవాణిఁ గాంచరే * పికకూటములపాట

వినగోరిఁ జనుదెంచు * విహంగులార !

కనకాంగిఁ గాంచరే * కనకాచలముఁబోలి

భాసిల్లు పద్మత * పంక్తులార !

సీ॥ కులుకులాడిని గాంచరే * కొలఁకులార !

మందయానను గాంచరే * మానులార !

సుగుణధామను గాంచరే * శుకములార !

యవనిజాతను గాంచరే యక్షులార !

(అనిదుఃఖించును)

లక్ష్మ—అన్నయ్యా ! ఏల యీలీల జేల్చె జాలిఁదూలెదరు? విచారించిన కార్యములేదు. ఎవ్వఁడో రాక్షసుఁడు మనల పంచిండు తలఁపున నామెనెత్తుకొనిపోయి, యుండవచ్చును. కాన వానికయి నెదకి సీతను దెచ్చుకొనుట మంచిదిగాని యూరకచింతించిన నేమిప్రయోజనము. (తనలో) అకటా జానకీ ! ఎంతపని చేసితివి.

ఉ॥ రాముని కంఠరావమది * రామహా ! కాదు నిశాచరుండు సం
గ్రామములోన బాణమున * బాణమువీడుచు నిట్లుప్రేలెనా
వేమరుజెప్పు మాటలను * వెట్టితనంబునఁ ద్రోసిపుచ్చి యో
కామిని నన్ను బంపి తిరు * గౌ గనుపింప విదేమిర్మమో.

అయ్యో సీతా ! నిన్ను దలంతుచు నీనాథుఁడెట్లు విలపించుచున్నాఁడో వచ్చిచూడుము. ఏమి పలుకకున్నావు ఏల మాటలాడవు? మాపయి నీకింత కోపమేల? అహో ఏమి నావెట్టి ! జాయావియోగసంజనితదుఃఖావేశపరంపరాకలుషితుం డయిన రామచంద్రుని నోదార్చుటకు మారు నేనుఁగూడ దుఃఖించుచుంటిని. మేమిరువురము నిట్లెయున్నచో నిక మమ్ముల నోదార్చువారెవ్వరు? గాన నేను ధైర్యమవలంబించి వీనిజై న్యంబువాప యత్నించెద. (ప్రకాశముగా)

ఉ॥ చింతిలనేలనో నృపతి * శేఖర సర్వల సద్గుణాకరా
పంతముతోడ పూర్వభవ * పాపవిధుల్ జనుడెంచి దుఃఖిత
స్వాంతులఁ జేయునంతటనె * బంధురశోకముఁ జెందఁజెల్లునే
ఎంతటివారికై న ఘపా * నియ్యవి తప్పవుగాఁ దలంపఁగౌ.

కాన శోకంబుమాని భూమిజ పోయినదాకిం బట్టి పోయిన కొంతకాలంబునకామె బాడ నాభిఁగతుఁడనుగ్రహింపకుండునా? గాన పోదముగండు.

రాము—మంచిది. (అని నిష్క్రమింతురు.)

ద్వితీయరంగము—అరణ్యము.

[ప్రవేశము.]—రామలక్ష్మణ జటాయువులు.

రాము—విహంగమలైంద్రా ! ఏమంటివి.

తే॥ గీ॥ లంక కథిపతిరాక్షస * లక్ష్మీవిభుఁడు
మోహవశమునజనక సు*పుత్రిఁగాంచి
మదనపరితాపజలధి ని * మగ్నఁడగుచు
నెత్తుకొనిపోయె మూఁఘఁడై * యింతిఁబురికి॥

అంతియేకాదు?

జటా—అవును, ఆరేడు తన గఢముచయి నాసాధ్యనెక్కించుకొని గొనిపోవుచున్నది, మీరందఱికిని నాకునుగల చిరస్నేహనుబంధముచే నేనెట్లు పడ నాతఁడు,

శ॥ చఱాంతుప్రతిమానతేజుఁడగుచుక * సక్రోధుఁడై తాను, కో
దండవ్యారవమోల్ల దిక్కుల ప్రలి* ధ్వానంబులంజేయఁగా
దండాకార, శిలీముఖంబులను మ * ద్ధాత్రంబు మార్గంబుగా
ఖండంబుల్ పడదేసిపుచ్చె గను భూ * కాంతాస్వయగ్రామణీ॥

(అని తన దేహమును జూపును.)

రాము—విహంగమల్లాశీతకరా ! పాపము నీకెంతటిపాటువాటికై! నుపకారముఁ జేయబోన నపకారమెదురయ్యింది. నీవు పుత్రవాత్సల్యముచే మమ్ముద్ధరింప సమకట్టిన నీమేలు నేనాజన్మాంతము జుఱుకను.

జటా—అట్లయిన నోరామచంద్రా !

ఉ॥ కాయముగాయమయ్యె గడి * కండలనుండి స్రవించు రక్తముల్
తోయముభంగి ప్రాణముల * తో నిలువందధ్ధనంజేరంబునన్
బాయక దగ్ధగాతునిగఁ * బాపనుజేయఁగఁ గోరుచుంటి నా
మ్నాయమయుండవంచునిచు * మానులుబల్కుదురయ్యపాపనా.

నీవు మాయామానుషునిగ్రహింపవలెను. మామానియు భూభారముదోయి జన్మించి తివనియు మహాశక్తులుఁ గొందియు నాకుఁ జెప్పకంటిని. గావున నీవు నాక శేబరమును బద్ధ

మొనర్చినచో సకలానందసంధానమును నాకరాజ్యభోగంబు లనర్గళతీలననుభవించును. మీ కీ రావణుని సంగతి నెఱింగించు దనుక నెట్టెటో ప్రాణంబుల నిల్పితిని. ఇంక నిలుచుదజాల.

రాము—నీకవశ్యము విష్ణులోకావాప్తియగుఁగాక!

[అంతట జటాయువు ప్రాణములు విడుచును.]

తమ్ముడా! మనమీ పక్షికులావతంసునకగ్నిసంస్కారము గావించి వత్తమురమ్ము.

లక్ష్మ—అన్నయ్యా! మంచిది. [అని నిశ్చక్రమించి తిరుగఁ బ్రవేశించి సీతనుద్దేశించి]

రాము—హా జానకీ! ఎంతటి కష్టములపాలయితివే?

మ॥ వనజాక్షీ! దశకంఠుఁడాగునపు డ * ప్వాపాత్తునాకారమున్

గనిభీతిల్లితివో, మనంబుగలఁగన్ * కారుణ్య రత్నాకరా!

ననుగావంజనుడెమ్మటంచడలితో * న్యాయంబె నీకన్యకాం

తను మోహింపఁగనంచు వాని కనుదో * తస్వీ! మతేషూడితో.

మఱియు,

ఉ॥ లంకను నెట్టిగష్టముల * లావున రాక్షసనాథుఁడక్కచే

బంకజనేత్ర! నీకీషునొ * పాపునిగూడక యూరకుంటివన్

శంకను నాకునై యెటుల * సారసనేత్ర! విషాదమొందెదో

గొంకును జంకులేక నిను * గోలను గోలలపాలుజేసెనో.

హా సీత! ఎట్టి కష్టములనుభవించుచుంటివో కదా. చతురంభోధి పరీతమహీచక్రింబప్రవిక్రమక్రమంబున నేలుజనక భూజానికి ముద్దులకూతురవయి సకలారాతిమహాగహనవీతిహోత్రుండగు దశరథ భూకాంతుని కోడలయి విశేషించి నాకు భార్యవయిన నీవు నీడను దిక్కుమాలిన దాని చందమున మూర్తి భవించిన పాపదేశతయగు రావణనక్తం చరాధముని పురంబునందిడుముల గుడుపపలసివచ్చెనా? దైవమా! హతవిధి! నీకు మేమేమపరాధ మొనర్చితిమి. మాపయి నీకింత యలుక యేల?

లక్ష్మ—అన్నయ్యా! ఆపత్సమయంబున ధైర్యము ధీరోదాత్తలక్షణమని పెద్దలు చెప్పుదురు.

మఱియు.

చూ సరుఁడు సుధీరుఁడొనెడ, ఘన * నంబగు నాపదవచ్చియున్నఁ ద

న్నిరతముగొల్చు భుండుగులు * సీరసులై నను, ప్రాణమూడిపో

తఱిగననై న శోకములఁ * దద్దయుజెందఱు నజ్ఞుడన్ననో
భరమగునాన్ని కెనడిని * బంధురశోకపువార్ధిమగున్నఁ.

సర్వముండెలిసిన మీకుఁ జెప్పటకు నేను చాలకపోయినను నామాట పాటింపఁ
గోరెద.

రాము—లక్ష్మణా! నీవు చెప్పినమాట నిక్కమేగాని యెంత యాపుకొందమన్నను
నాగక పొంగిపొంగి పొరలివచ్చు నీశోకప్రవాహముఁగట్ట నాతరమగునా?

లక్ష్మ—అన్నయ్యా! యెటులవో ప్రియత్నించి గట్టవలెను. గాని యూరక
వాపోవుటవల్ల నేమి లాభము. దుఃఖించి మీరు సీతను తేగలరా?

రాము—దుఃఖించి తేగఱననుమాట కలలోనివార్త. ఇక నూరక మనసుండక
వాపోవుటయే నాకు దారిగ కనుపించుచున్నది. అయిన నీవు నన్నేమిజేయుమనెదవు?

లక్ష్మ—చేయుటకు మీకు మార్గమేలేదా! యిదిగో వినుఁడు.

చ॥ ఘనతరమూర్ఖభావమున * కామశరానలతప్తుడై దశా

ననుఁడు, రయంబునన్బురికి * నాతినిసీతను గొంచుబోయెఁగా

యని మొనలోనవాని, వడి * నంతమొనర్య ధరిత్రికూతు, వే

గనుగొని తేవలెగద వి * కాసముగల్గఁగ దేవకోటికి.

యింతకన్న ముఖ్యాచరణంబెద్దియును లేదు.

రాము—అనుజా! లక్ష్మణా! శోకాంధకారమునఁబడి దారిఁగానని నాకు నీవవో
దీపికలచే దారి గన్పించినది. [క్రోధముతో]

మ. ఖిలుఁడై రావణసాంసనుండు ధరణి * గర్భోద్భవకలంకలోఁ

బలుగష్టంబులఁబెట్టుచుండ గనినేఁ * బాపాత్ముసె రింతునే?

కలనక శౌర్యముఁజూపి కాలుపురికి * ఖండించిపంపింపనే?

లలనకగావనె శౌర్యహీనుడనె లీ * లాక్రిడఁజూపింపనే.

మఱియు,

ఉ. వారిధిఁజొచ్చినక హరుఁ డ * వారణరీతిని నష్టవచ్చినక

వారి జగర్భపజ్జను స * భక్తినిడాగిన యుద్ధమందు దా

శూరుడఁగాను గావుమని * సోలి నమస్కృతిఁజేసినకవడిక

మారణజేతురావడుని * మాన్యుచురాకునమూక నొక్కటక.

మనము యుద్ధప్రయత్నముఁజేయ నరుగుదమురమ్ము. [అనినిష్క్రమింతురు.]

తృతీయరంగము.

ఋష్యమూకపర్వతము.

[ప్రవేశము.]—సుగ్రీవుఁడు, హనుమంతుఁడు, జాంబవంతుఁడును.

సుగ్రీ—[శోకముతో] మంత్రివరా! మారుతీ!

తే. గీ॥ ఎన్నిదినములు నేనిట్టు * లీ నగమునఁ
గాపురంబును జేయుదు * నాపురంబుఁ
బాసియుండియుఁగడుదీన * భావమునను
వాలి దాడికిఁ గలఁగుచు * సోలుచుండి.

మఱియు,

తే. గీ॥ ఎవ్వరికిన్ నఁ జావుండు * నీభరితి
వారికిని మాత్రమదిలేదు * వాయుపుత్ర
చిన్నతనముననుండియు * జెక్కుచెదురు
లేక యున్నాఁడుశిలవోలె * నేకరీతి.

అతనిని దలఁచినంతటనే నాయొడలు కంపమొందుచున్నది.

హను—సూర్యపుత్రా! ఏటికింత భయమొందెదవు. ఆతఁడు నీవిక్కడనుండునరా
తవఱకును నిన్నేమియుఁ జేయజాలఁడు గదా. ఇప్పుడింతచింతయేల?

సుగ్రీ—ఈయుపకార మాఋషిసత్తమునివల్ల చేకూఱినది. ఇంక పానిని గడ
లేర్చుట గూడ నే ఋషిపల్లనయినఁజరిగిన బాగుగనుండును.

జాంబ—అదియు నచిరకాలములోనే సంభవించును.

సుగ్రీ—దానికొరకే నేనును నిరీక్షించుచుంటిని. [తనలో] అక్కటా యెట్టికష్ట
ములఁ బెట్టుచుంటివిరా! సోదరా!

ఆ॥ వె॥ పురమునుండి నన్ను * మూర్ఖతఁదోలియుఁ
జాలసార్లు భీమ * సంగవమున

నొడిచివుచ్చి తుదకు * నోర్వంగరాని యీ
నగముపయినఁ బ్రతుకఁ * బగదలఁచితె.

(అనిచింతించును.)

[ప్రవేశము.]—రామలక్ష్మణులు మునులరీతిని ఖడ్గపాణులయి.]

రాము—తమ్ముడా! వీరెవ్వరో కపికులావతంసులట సభద్రీర్చియున్నారు.
ఇది యటుండ మనలఁజూచినంతటనే కొందఱు పాతిపోవుచుండిరేమి జెపుమా.

[అని యోచింతురు.]

సుగ్రీ—మారుతీ! ఆవచ్చు కపటయోగులనుఁ జూచితివా?

తే॥ గీ॥ పౌరుషముదోప నాయుధ * పాణులగుచు
నారచీఱలు ధరించి * నారు కపట
మౌనులట్టల చరియింతు * కానలోనఁ
గారణంబదియేమొ కో * గానరాదు.

మఱియు.

క॥ వీరింజూచినతోడనె

కూర్కుండవ్వాలి గమఁబ్ర * కోపితుడయి, తా
నారయ మనపై కంపిన
శూరులకై వడిని దోచు * జూడుముహనుమా!

కాన నీవేగి పీరియుదంతంబే మోయరసిరమ్ము.

సాను—చిత్తము. [అని పరక్రమించి]

ఓ కపటమానులార!

ఉ. ఎవ్వరుమీరుఖడ్గముల * నింపుగఁదాల్చియు మౌనులట్లుగా
నివ్వినారచీఱ లవి * యేటికిదాల్చితిరయ్య ధీరులై
యివ్వినభూములందిరుగ * నేర్పడఁదెల్పుఁడు మాప్రభుండు తా
దవ్వలఁగాంచిమీదగ, య * థాస్థిలి గన్గొనఁ బంపవచ్చితిన్.
లక్ష్మ—ఓయికపికులానేగిరా!

ఉ॥ ఈతఁడు రామచంద్రుఁడు ను * మీ ! ధరణీతలనాధుఁడైన యా
యాతతశౌర్యుఁడౌ దశర * ధాఖ్యనిపుతుఁడు నాకునన్న, తా
సీతయనంగఁ బొల్చు సర * సీరుహలోచనఁ గూడివచ్చి వి
ఖ్యాతవనంబునందు సతిఁ * గానక వందురు నోకపీశ్వరా.

నాటనుండియు మేమామెను గానలేక తిరుగుచుండ నీ నడుమ మాతండిగారి
హితుండగు జటాయువను విహంగకుల పుంగవుడొకఁడు పాణిణావశిష్టుఁడయియుండి
మమ్ముఁ బిలిచి లంకానాధుఁడగురావణుండామెనెత్తుకొనిపోవుచుండ తానడ్డుపడ నాతఁ
డు తన్ను 'గెలిచి తీసికొనిపోయెనని నుడివెను. గాన మేమామూర్ఖు నేవిధినైన సంహ
రించి సీతను తేవలెనని తిరుగుచుంటిమి.

హను—అట్లయిన నోరామచంద్రా ! యీసమీపమున.

శా॥ ఉగ్రత్వంబున నగ్రజుండు కినుక * యుద్ధంబులో గెల్వఁగా
సుగ్రీవుండను మర్కటాధిపుఁ డిదే * శోకించి భీతాత్ముఁడై
స్వగ్రామంబున నుండి వాని గెలువ * శక్తుండుగాజాలమి
దాగ్రావాగ్రమునన్ వసించు జన నా * ధా ! సఖ్యముంజేయుమా.

అట్లొనర్చినచో సమానాపదలోనున్న నాతఁడు మీకుఁ దోడ్పడును. దాన మీకు
సకలార్థుదయంబులును జేకులును. గాన మన మయ్యెడకుఁ బోవుదము రండు.

రాము—మంచిది. (అని సుగ్రీవుని సమీపించి) కపికుంజరునకు మంగళమగుఁ
గాక.

సుగ్రీ—ఉగ్రాంశుకులోద్భవులకు విజయము. స్వామీ మీరతాశాఖిలపయి
నభిప్రేక్షింపుడు.

(అట్లు సాలమహీరుహశాఖిలపయి రామలక్ష్మణులు గూర్చుందురు.)

రాము—ప్రవగవీరా !

మ॥ పురముంబొసెయు రాజ్యమున్ విడిచి యే * భోగంబులున్ లేక భీ
కర కాంతరమునందు మిత్రతతితో * గష్టంబులన్ జెందిదు
ర్భరమై నిష్ఠురకంటకాన్వితమునై * బాధాకరంబైన యీ
గిరిపై వాసముజేయు కారణము * గీవా ! వడిక దెల్పుమా
సుగ్రీ—మహాత్మా ! నాన్మత్తాంతము నేమని తెల్పుదును. బలపరాక్రమసంపదు

స్తాదసంజనిత గర్వావిలచేతస్కుండంచితత్రిశూలియగు వాలి స్త్రాయన్న బలహీనుడనగునన్నజయించి నాపురము నాక్రమించెను. నేను సనేకసార్లు వానిని జయింపనేగితిని గానితమకు విఫలమనోరథుడనయితిని. ఎందుచేతనన,

తే॥ గీ॥ వానికెదురుగానిల్చి యె * వ్యాఘ్రగాని
యుద్ధమునుజేయఁ దేజ స్స * మృద్ధియెల్ల
వాలికేజేర నగుఁ గాన * శూలియైన
లేశమైనను గెల్వంగ * లేడుసుమ్ము.

నాటంగోలెనేనీ ఋష్యమూకాద్రినినాకపిసేనతో విహించుచుంటిని అతఁడియ్యెడకు వచ్చినఁ జచ్చునట్లొక మాని శాపమిడెను. అందుచే నిక్కడకు రావెఱుచును. ఇక ముండెట్లో (అని చింతించును.)

రాము—సుగ్రీవా !

తే॥ గీ॥ ఎటులనై నను నీయన్న * నేను, కాలు
పురికిఁబంపెద నీవేమి * తిరుగనాకు
జేయఁగలుగుదొ వేగమే * జెప్పమయ్య
లలిత గుణసాంద్ర ! సుగ్రీవ * ప్లవగచంద్ర.

సుగ్రీ—అట్లయిన నోరామా !

తే॥ గీ॥ పంచ భూతంబులును నీప్ర * పంచహేతు
భూతులౌ సూర్యచంద్రుల * మూఱుమూర్తు
లును, గనంగ సంగ్రామము * లోన మీకు
రావణునిఁ జంపఁ దోడౌదు * రామచంద్ర.

ఇమ్మాటకడ్డులేదు. నిజముగా మీకు నాకపిసేనతోఁగలసి తోడువత్తును. ముందు మీసీతను వెదుకఁ బంపెదను. యిది యటుండ మీబలపరాక్రమంబులు నాకుఁజెలియవు గాన మీరలొక్కనారసంబున నాసప్తసాలంబులను నేలఁ గూలనేసివో మీరు వాలిని జంపఁగల్గుదురను నమ్మకము జిమ్మును గాన నట్లొనర్పఁడు.

(అని జెట్లఁజూపును.)

రాము—మంచిది యిదె చూడ్తు. తమ్ముఁడా కోదండంబిటుతెమ్ము. (అని ధనువుఁబుచ్చుకొని బాణముసంధించి)

తే॥ గీ॥ తండ్రి యేవేళ సత్యంబు * దప్పడేని
 మాత్రయు బతివ్రతాత్వంబు * మఱువ దేని
 నేను దేవాంశజనితుండ * నేని యేడు
 సాలములుఁ గూలు శరముచే * సత్యముగను.

(అని శరంబు విడుచును,) (నేపథ్యమున గుభిల్లుమనుభవని)

సుగ్రీ—(సంతోషముతో) రవికులశశీ! నేటికిగదా ధన్యుడనయితిని. ఇంక
 నాయాపదలు గట్టెక్కఁగలవు నేనిప్పుడధరణీపుత్రికను వెదకి మీయానవాలామెకిచ్చి
 యామెశిరోభూషణముఁ దెచ్చునంతటి సామర్థ్యముగల తరుచరేంద్రుల బంపెదను.
 మౌర్యుని నిశ్చింతతో నుండుఁడు. (అని హనుమంతునిజూచి) గంధవహపుత్రా!

చ॥ వడిగపిసేనఁగూడి యల * వారధి దాటి దశాస్యులంకలో
 బడి కృశియించి రామయని * పల్మఱు సంస్మరియించుజానకి
 బడఁతినిగాంచి రామవిభు * వార్తయు సేమమురాకఁదెల్పి వే
 తడయక నామెభూషణము*దద్దయుదెమ్ము కపీంద్రచంద్రమా.

మఱియు

కం॥ నీనాథుఁడు సేనలతోఁ

జానా! ఘనవార్ధిదాటి * సంగరమున తా

నీ, నక్తంచరుఁ జంపియు

మానకఁ గొనిపోవునిన్ను * మానితచరితా.

అని యనేకరీతుల నామెకు తెలియపరచి రమ్ము.

రాము—ఓయి! నే నిట్లంటిననుమా,

నీ॥ నినుబాసి యుంటచే * ఘనశోక తప్పుడై

యుండె రాముఁడటంచు * నువిదకనుము

నీకెగ్గులొనరించు * నీచదశాస్యుండు

జాలకాలము మనఁ * జాలడనుము

సౌమిత్రియు విచార * సాగరంబునఁబడి

పొరలుచుండెనటంచుఁ బొలతికనుము

కలకాలమొకరీతిఁ * గడువజాలదుగాఁనఁ

జింతింపఁదగదని * చెలియకనుము

గీ॥ వీకఁగపినేనతోఁ దాడి * వెడలెననుము

వార్ధిఁ బంధించి లంకకు * వచ్చుననుము

ఖలులఁ బరిమార్చి వేగనిక * గాచుననుము

మనకు జయమాటకర్తల * మలకమనుము.

హను—చిత్తము.

లక్ష్మ—ఆయ్యా ! సామితి యిట్లు నుడివెననుము.

ఉ॥ రాముని కంఠరావమది * రామర ! కాదు నిశాచరుండు సం
గ్రామములోన బాణమున * బాణమువీడుచునిట్లు ప్రేలెనా
వేమరుజెప్ప పల్కులను * వెట్టితనంబున దోసిపుచ్చి యో
కామిని నన్నుఁబంపి కడ * గండ్లకు లోనయిపోతివమ్మరొ.

నాఁడట్లు రంపకపోయిన నిట్టివిపత్తులు సంభవింపకపోవునుగదా. తల్లీ ! యెట్లు
యిన మేము నిన్ను కొలఁదికాలములోనే జేఱునుండి విడిపింతుము. రావణునిజంపెదము
యిది ముహూర్తకిని సత్యము.

హను—చిత్తమట్లెవిన్నవించెదను. నాకుసెలవా ?

రాము—మంచిది. (అంతట హనుమంతుఁడు నిష్క్రమించును.) సుగ్రీవా !
మనముగూడఁబోయి వాలిహతకసంహరణాభీల తరమనన్కులమయి, విజృంభించి తత్ప్ర
యత్నమొనర్తమురమ్ము. నీవుబోయి ముందు వానితో గయ్యమొనర్పుము. పిమ్మట నేను
వానిఁ గడతేర్చెద.

సుగ్రీ—చిత్తము.

(అంతట అందఱును నిష్క్రమింతురు.)

ఇది ప్రథమాంకము.

ప్రచండ రాఘవము.

ద్వితీయాంకము.

ప్రథమరంగం

రావణుని శుభ.

[ప్రవేశము— రావణుడు, ఇంద్రజిత్తు విభీషణుడు
అతికాయుడు మొదలగువారు.]

రావ—మంత్రీ! అతికాయా మొన్న మన పురంబునకు వచ్చిన కపియేమేమి
పాడొనర్చెను?

అతి—స్వామి!

నీ॥ అనలంబుచేనిండ్ల * నంటించియంతట

సౌధంబులెల్ల భ * స్మంబుచేసి

తోటలన్నియు ధూళి * ధూనరంబొనరించి

మనవీరులడ్డంగ * మంట గలిపి

ఆహ వోద్ధతుడైన * నలయక్షు బరిమార్చి

కనపడ్డదనుజుల * గండ డంచి

విక్రమించియునార్చి * వెస విజృంభించియు

భూపుత్రిసేమంబు * పూన్కినెఱిగి.

గీ॥ మఱల వారిధి లంఘించి * మర్కటండు

రాఘవేంద్రుని కడకేగె * బ్రబలభక్తి

వానిచేష్టలు చెప్పంగ * వశముగాదు

ప్రథితసద్గుణ సాంద్రయో * రావణేంద్ర.

రావ—(విషాదముతో) అక్కటా! యట్లొనర్చుటవలన మన పురమునకుఁ జాలనష్ట
ము సంభవించె గదా.

తే. గీ. సుతుని బ్రహ్మస్త్రమునలొంగి * సోలినాడు
గానఁ దోకకు నిప్పంటఁ * గానె వీడు
చచ్చునని నేను మిక్కిలి * సంతసమునఁ
జేసియుంటిని గాకున్నఁ * జేయనన్న

విభీ—అన్నయ్యా! గడచిన దానికయి చింతించుట. గతజలసేతు బంధనముగదా. అందుచే నిప్పుడయిన వెట్టిమెట్టి యాలోచనలఁ జేయక సీతను రామచంద్రుని కప్పగించి సంధిఁ జేసికొనుము.

మఱియు.

తే. గీ. ఇతని కన్నను ఘనులైన * యితర కపులు
శౌర్యధైర్యాన్వితులు మహా * శక్తియుతులు
వేనవేలుగ నున్నారు * గాన మనకు
వలదు వలదన్న రాముతో * వైర మేల.

ఇప్పుడొక కపివీరునిచే మన రాజ్యబంతయు నల్లకల్లోలమయినది గదా! ఇక వారందఱును వచ్చినఁ దప్పక ముప్పు సంభవించుఁగాన నామాటఁ బాటించఁగోరెద.

రావ—(కిసుకతో) మూఢుడా! ఆడుదానివలె నెట్టిపలుకులు పలుకుచుంటివి?

తే. గీ. అష్టదిక్పాలవర్యుల * నాహవమునఁ
గెల్చియుండియుఁ గైలాస * గిరినినెత్తి
యున్నవానికి నరుడన * నొదవు నొక్కొ
భయము శత్రుసంహారణోగ్ర * జయముగాక.

విభీ—అన్నయ్యా! రాముడు మాత్రము తక్కువవాడనుకొంటివా?

చ॥ పసితనమందె తాటకను * బంపెను కాలుని ప్రోలికట్లు, తా
పసవరుశాపకారణము * వల్ల, మహాశిలబోలెనున్న నా
కుసుమసమాసగాత్రిఁ వడి * కోమలిజేసెను గాధిగర్భజా
తు, సవనరక్షణంబునను * ధూర్తులరాక్షసమూకఁ జెండెగా
ఇదియునుంగాక.

తే. గీ. పెక్కుమాఱులు తోకకు * వ్రేలఁగట్టి
సప్తపాదోధులనుముంచి * సరగనిన్ను

న్నాతుజేయించి యున్నట్టి * జగతివీరు
వాలిగూలిచె నొక వాడి * కోలచేత.

అట్టివానిఁ జంపనీక కాదమ్ముక్కంటికయినఁ దరముగాదు. గాన నామాట వినుము.

రావ—చీ మూఢుడా! ఏమి నీకండకావరము! పడతిఁ నొక్కవీరుఁడు వచ్చి యెత్తికొని పోవుటెఱింగియుం బ్రతిక్రియ నొనర్పలేని భీరమానవునిఁ బొగడు నీనాలుక నుబట్టి మొదలంట నేలఁగోయగూడదు.

విభీ—అన్నయ్యా నేనిందాపంతయు నబద్ధమాడలేదు. ఇంకను నామహాత్మునిచే తలఁ జెప్పెదను వినుము తొల్లిసోమకానురుండను రక్షోవీరుఁడామ్నాయముల నపహరించి వార్ధింబడి డాగియుండ మహామీనమూర్తియయి వానింబరిమార్చి వేదంబులజూనకొసంగె ను. ప్రహ్లాదుండు హిరణ్యకశిపుఁడు బెట్టుబాధలకోర్వఁజాలక శ్రీహరీయని పిల్చినతోడనే స్తంభంబునుండి జృంభించి గంభీరముగా నాజంభారాతిని నఖాగ్రింబులచే నుదగ్రింబుగ నారసింహుఁడయి చీల్చివయిచెను. ఇది యటుండ జగదవనంబునకు పరుసగా కూర్మకి ట్యాద్యనే కావతారంబులఁ దాల్చెం గాన నాపలుకు లాలింపుము.

ఇంద్ర—అయ్యా! విభీషణా!

తే. గీ. భానుకులజుని పేరెత్తఁ * భయము నీకు

గలుగ నొఁగాక మాకట్లు * గలుగఁబోదు

జంబుకంబన మృగరాజు * జంకునొక్కొ

భయముపడునొక్కొ గుహఁజొరఁ * బాటునొక్కొ.

అది గాన నింతటితో నాతని ప్రతాపంబు లుగ్గడించుటమాని రాక్షసేంద్రునికోర్కె ధానలంబు రవిలింపకుము.

విభీ—ఓయి మేఘనాథా! నీవు బాలుఁడవు నీకేమియుఁ దెలియదు గాన నీయధిక ప్రసంగంబింతట జాలించినఁ బాగుగనుండును.

ఇంద్ర—ఏమి నాదియా' యధిక ప్రసంగము?

మ॥ శునకంబున్ గొనితెచ్చి గడ్డెపయి న * చోభనవ్విసింపంగ జే

సినరీతిన్ మను జాధమున్ ఘనునిగా * జెప్పంగసిగ్గిల్లకుం

డను నామాటలు చెడ్డవంచు వలుక * న్లావెంతగానెంచితో

దను జానీకమునవ్వోరే వినఁగ నీ * దంభంబు చాల్చాటులే.

విభీ—జౌరా! ఎంతవాడనయితివి. త్రిలోక సంరక్షకుండును నిన్ను సృజిం

చిన విధాత తండ్రియు నగు రామచంద్రుడు శునకమా ! పాపాత్మా నీకిహపరములుండవు నుమా !

ఇంద్ర—భీ యీతుచ్చ మానవుడా నన్ను సృజించినవానికిఁ దండి.

రావ—(పండ్లుగొరుకుచు) ఓరీ విభీషణాఁ కులకలంకా ! రాముడు దయివంటే యయినచో వానిభార్యను నేనపహరింపఁజేత కాని వానిబోలె చింతించుచుండనేల? వేగమేనచ్చి నన్ను జయించి తన జాయను తీసికొని పోఁగూడదా !

విభీ—అదియు నచిరకాలములో నే సంభవించును తొందరఁ జెందకుము.

రావ—అట్లయినఁ భగవంతుని కొకరిసాయమేల ఈకపులను వేడనేల.

విభీ—ఓయి వినుము రామచంద్రుండింకను కొన్ని వందల వత్సరంబుల కవతార మెత్తునన వాస్త్రీకి మహిర్ని యామున చరిత్రమును వ్రాసియుండెను. అందుచే నాచరిత్ర మబద్ధము గావండ వాస్త్రీకుని మాట సత్యమానట్లు చరియించుచున్నవాడు.

రావ—భీ మొట్టమొదట పిట్టలగొట్టు కిరాతుడయి పిదపఁ బుట్టియందు బుట్టి కాలకర్మవశమున మౌనియయిన యామాధునిపల్కుల నాతఁడేల మన్నింపవలెను.

విభీ—అది యామహాత్మునకు భక్తులపయినుండు నవ్యాజకరుణాకటాక్ష మే నీవు నుండవచ్చుండవగుదువేని నీమాటలఁగూడ నాతఁడు దప్పక మన్నించుఁగాన నీతను విడుము.

రావ—ఓ విభీషణా యీమాట వినుము.

తే. గీ. దైవమయినను వానికిఁ * దాతయయిన
విషువఁ బోవను సీతను * భీమజన్య
రంగమందునఁ జెండెద * రామవిభుని
వాని తమ్ముఁడు శోకార్ణవ * వంబు జొఱఁగ
ఒకవేళ నట్లు గావన్నచో.

తే. గీ. ఆతఁడే దైవమై ధర * నలరునేని
జచ్చిపోవుమరణమందె * సంతనమున
నాకలోకముఁ జేరెద * నన్ను జూచి
సురలు వెలగందఁబరమందు * శోభజెంద.

ఈరెంటిలో నేనియో యొకటి ముమ్మాటికిని తప్పదు.

ఇంద్ర—అమంగళము ప్రతిష్ఠాతంబగుఁ గాత తండ్రి ! మొదటిదియే తప్పక జరుగును. ఎస్వకో మాఘ లాతుచ్చనీ దైవమందురుగాని మన బోంట్లు వానినట్లు పలుకుదుమా వెలతుమా !

రావ—కుమారా! నానిశ్చయమేమో యెఱింగించితినిగాని నేనుమాత్రమాహీన మానవునకు జరియుదునా?

విభీ—అయ్యా! మాటిమాటికినిహీనుడు, తుచ్ఛుడు, మూఢుడని యామహాత్ముని దూషించుటొప్పుగాదు. భగద్దూషసర్వపాపహేతుభూతముగదా.

తే. గీ. సచ్చిదానందరూపుఁడు * సర్వమయుఁడు
నాదిమథ్యాంతరహితుఁడు * సప్రమేయుఁడు
డఖిలలోకావన ధురీణుఁ * డవ్యయుండు
నామహావిష్ణువేసుమీ * రామవిభుఁడు.

అట్టివానిని నిందించుటొప్పునా?

రావ—(కోపముతో) ఛీ మూర్ఖుడా నీదురుపన్యాసమింతటితో విరమింపజేసి నిన్నినిశితాసిఘాతహతిచే దుత్తినియలుగ గోయింతును.

విభీ—అన్నయ్యా! నన్నేమిచేయించిననుసరియే కంఠమునఁ బ్రాణముండువరకు ను నీమేలుఁ గోరకమానను.

రావ—నాకు మేలుఁగోరువాఁడవేయైననో నిట్టినురాలాపంబులాడక తోడి వాచలందరివోలె సన్మార్గమున నేయుందువు.

విభీ—అన్నా యెంతవెట్టివాఁడవు నీకు వీరందరును సన్మార్గమునే యుపదేశించుచుండిరా.

రావ—కాకమతేమి.

విభీ—అట్లయిననో,

తే. గీ. సతులఁ జెల్లఁబెట్టి చెలువుట * జన్మములను
పామనేయుట మొదలగు * పాపకృత్య
ములకు మీలేగద హేతు * భూతులనఁగ
వలసియున్నది నీవాడు * నిరుసజ్జుడ.

రావ—మూర్ఖా వారి నేలనిందించెదవు. మన కులధర్మములని మనగురువులగు శుక్రాచార్యులవారు నుడివియుండలేదా.

విభీ—ఓమూర్ఖుడా మనగురువులిట్లు నుడివియుండిరా.

రావ—మఱేమి జెప్పిరి.

కం. గురువులగు వారహింసా

పరమోధర్మమని పల్కు * వారలుమఱియున్

బరులకు నుపకారమొనరునఁ

బరమ శ్రేయంబటంచు * బల్కుదురుసుమా.

నీతిమార్గంబులుపదేశింతురుగాని యిట్టి దున్నీతులుపదేశింపరు. వారుజెప్పిన పోకడఁబోక మదాంధులయి మనకులమువారు మంచిచానినిఁ జెడ్డగాగ్రహించి దుష్పథంబునఁబడి తుదకు శిష్టుదేవుని కోపానలంబునకు శలభాయితలగుచున్నారు. యిదియే దీనియందుండురహస్యము.

ఇంద్ర—(ఎకసక్కెముగా) ఆహహా రహస్యములన్నియుఁ గ్రహించుచుంటివి. అభినవప్రహ్లాదుండవుగాఁబోలు. అట్లయిన మనవంశము నుద్ధరింపఁబూర్జినవాడవే. నీజ్ఞానాతిశయమునల్ల మన పితామహప్రసితామహులు తరంతురు.

విభీ—(కోపముతో) అవును మనవంశమును నేనెప్పుడును నుద్ధరించెడివాడనే యిక,

తే. గీ. స్వచ్ఛమయినట్టి యీదితి * సంతతినిట

రూపుమాపంగఁబుట్టిన * పాపకర్తు

లకట నీవును నీతండ్రి * యుసిమాడ

నీదుసినతండ్రి (అని నీనలనైపురకుఁజూపి)

మఱియిట్టి * నీబలంబు.

విద్యుదును మానఁబుట్టినవారే మొన్ననే యొక్కకపిచేత సగము మాపఁబడినది

తక్కినసగమును మీనలుపురినల్లను మాయును.

రావ—(మహాకోపముతో) ఓరీమరాత్మ వైరిబలాభివర్ణనప్రియారాక్షసాన్వయ బడబాలన. ఏమిరా నీకండకావరము. నేనూరకుంటినని నోటికివచ్చినట్లు పరదసాహసిం చుచుంటివి. ఇంతటితో గట్టిపెట్టకుందువేని పీటనుండి బాటదోలెద.

విభీ—అన్నా యిట్లొనరింపనేల? నీవేమొనరించిన నశుభవింతుకు సిద్ధముగా ముంటినని యిదిచరకే మనవిచేసికొనియుంటిని. సర్వంబునకును నాకారాముడేతోడు.

రావ—(పండ్లుగొరుకుచు) ఛీ! మూఢా యింకను రామునిమాట మానవుగా నా కండ్లయెదుటనుండి తొలగిపొమ్ము.

(అని తన్నుట నభినయించును.)

విభీ—హా రామచంద్రా! రక్షింపుము రక్షింపుము. ఓయీ నేనిదే పోవుచుంటిని గాన నాచిన్నవిన్నపమాలింపుము.

తే. గీ. వానరులు రామచంద్రుండు * వార్ధిదాటి
వచ్చుచున్నారటంచు నీ * వారుదెల్పు
భూతనూజాత లోకైక * మాతసీత
నర్పణముజేసి రక్షింపు * మనగవలయు.

అప్పుడుగాకుండిన,

తే. గీ. లంకముట్టసిగావించి * కింకరులను
ద్రోభనేసినయీవార్త * దెలియఁగానె
భూతనూజాత లోకైక * మాతసీత
నర్పణముజేసి రక్షింపు * మనగవలయు.

అప్పుడుసైతముఁ గాకుండిన,

తే. గీ. ఇంద్రజిత్తునుహింసించి * యితరఘనుల
లక్ష్యులుఁడు శౌర్యవృత్తిఁగ * లంచువేళ

భూతనూజాత లోకైక * మాతసీత.

నర్పణముజేసి రక్షింపు * మనఁగవలయు.

రావ—(చిఱునవ్వుతో) అయినదా నీభావిసూచికోపవ్యాసము. పాపము చాలకష్టపడితివి. ఇంతట సెలవుగైకొనుము.

విభీ—నీకు నామాటలిపుడు గట్టములుగానె తోచిననుఁ గార్యముపట్ల నిశ్చయములుగాఁ దోచకమానవు. అయిన నింకొక ప్రార్థనముగలదు. అవధరింపుము. ఆరామచంద్రుండు,

తే. గీ. నిన్నెదుర్కొని బాణాన్ని * నెఱపినీదు

శక్తి యుక్తులు భస్మంబు * సలుపువేళ

భూతనూజాత లోకైక * మాతసీత

నర్పణముజేసి రక్షింపు * మనఁగవలయు.

రావ—ఓరీ! పిఱికిపందా! విభీషణా ఆనీచమానవుఁడు నిన్నెదుర్కొనుటయు నాశక్తియుక్తులు భస్మమునేయుటయునా? చాలు చాలు. ఇంక నేనుజేక్షించిన నీవిశ్లేషాయుమందువు.

విభీ—అన్నా! నాయీకడపటిప్రార్థనంబొక్కటియైన నీమదిని . నాటించుకొనుమని విన్నవించుకొనుచున్నవాడ.

తే. గీ. లోకనాథుఁడు నీకంత * టుంతనంబు ..

నేయురపుడేని వైరమాని * చిత్తశుద్ధి ..

తోడ నవ్వని మృదుపాద * తోయజముల

భక్తిభజియింపుమాయ్దే * ముక్తిపథము..

మఱియు నీవు మూఢసూర్యునినబడి,

తే. గీ. అష్టదిక్పాలవర్జుల * నదిమినాడ.
 బ్రహ్మమెప్పించివరములఁ * బడసినాడ.
 ననుచు గర్వించుచుంటివా * యష్టదిక్ప
 తులకుఁ బతిబ్రహ్మకును బ్రహ్మ * దలఁచిచూడ.

కాన నామాటపాటింపుము. ఇదే నేనేగద దయయుంచుము. (అని యావలకువచ్చి తనలో) యీమూర్ఖునికన్ని జెప్పినను వినకున్నవాడు వీనిమాధ్యసన్నిపాతజ్వరంబునకు రామబాణమే పరమాషధంబు. ఇత నేబోయి యామహాత్ముని శరణుజొచ్చెద నింతకు నటుకుబోవ నాతఁడు నన్నుఁ గాచునో గావఁడో దీనజనావనదీక్షాపరతంతుఁడగు రాముఁడేల నన్నుఁ గావఁడు. ఎటులయినను మంచిదే పోయెదఁగాక.

(అని నిష్క్రమించును.)

రావ—(తనలో) అమృత్యా. యిప్పటికి లంక నానహించిన శనిగ్రహము వదలి నది. ఇత నభ్యుదయంబులకు రవంతయుఁ గొఱంతయుండదు. నేనిప్పుడపోయి యాజానకి యేమిచేయుచున్ననో చూచెదఁగాక (ప్రకాశముగా) కుమారా మనముఁగూడ బోవుదమురమ్ము.

(అని అందఱు నిష్క్రమింతురు.)

ద్వితీయశ్లోకము.

(చూల్యవంతపర్వతమున రాముఁడు వెన్నెలలో నొక తలెరాకు సెజ్జవయింబండి ప్రివేశించును)

రాము—(నిట్టూర్పు విడిచి) అక్కటా!

సీ. మలయమారుత మను * మంటలందునఁ జిక్కి

యెన్నొళ్లు గడుపుదు * నింతిఁబొసి

కామబాణములను * గంటకంబులఁబడి

యెన్నాళ్లు గడుపుదు * నింతిఁబాసి

రేవేలుంగులతేని * గావరంబును డాసి

యెన్నాళ్లు గడుపుదు * నింతిఁబాసి

గండుకోయిలదండు * గలిగించుకొదవించు

యెన్నాళ్లు గడుపుదు * నింతిఁబాసి

గీ. తేటిపాటల నాలించి * బోటికొఱకు

వంతజెందుదు మదిని సు * మంతయైఁ

గునురులేకుండఁ గడగండ్ల * గునుచుచ్చి

లెన్నినాఁగులు గడుపుదు * నింతిఁబాసి.

అయ్యో యీహూరుడు నన్ను బ్రతుక నిచ్చినా?

తే. గీ. చెఱకు వింటికి నళులను * గఱకునారి

గా నొనర్చియు విరులా శు * గములఁజేసి

చిలుకరథముపై నెక్కి దా * జెనటియగుచుఁ

జంప నుంకించుచున్నాఁడు * సాహసమున.

ఓరీమారా! నీకీ కౌతస్యమేల? నా చెలియున్నచో నీవే యేటఁగలతువు నీదనుష్టం
కారమే మంటవంటును. నీరథమే తరువెక్కును. అతనుఁడవయినను తనువుఁ గలవాని
కంటె నెక్కువనీరమును జూపుచుంటివి. ఇదియటుండనోమాధ! లోకమునందు “ సర్వం
నాశాయమాతులా ” యను నార్యవచనాను కూలముగ నీ ఘేనమామ.

తే. గీ. నిన్ను మసిజేసినట్టి యా * నీలకంఠ

జడకుఁ బువ్వొచ్చు సలఁగఁడే * చందురుండు

తలచబోకుము చుట్టమే * దనరెననుచు
నెచ్చితగులు గలవార * మెచ్చనగునె.

అది గాన నీకాతడు బాసటయై యుండెనని నిక్కబోక నీవిక్రమందింతటితోఁ
గట్టి పెట్టుము.

[ప్రవేశము—హనుమంతుడు]

హను—(తనలో) అక్కటా యీమహారాజు జానకీవియోగ బాధచే మదనా
ర్తింబడియున్నవాఁడు. ఈతనికొరకారావణుని తమ్ముఁ డేతెంచి శ్రీరామచంద్రుం జూ
పుండని బాధించుచున్నాఁడు. లక్ష్మణుఁడును రాముని కఠింగించుమని నన్నుంబంచె
పోయి విన్నవించెదఁగాక (అని సమీపించి ప్రకాశముగా) జయము జయము రాఘ
వేంద్రా.

రాము—(వినకయే) ఓరీచంద్రా! ఏమి నీ కండకావరము.

తే. గీ. గురువు గృహమందు లేనట్టి * తరుణమందు
వాని సతిబట్టియుంటివి * పాపకర్మ
పరమ ఛండాలుఁడా తుగ్గి * పడెదవేల
రాహునిచుమ్రొంగుఁగాక ప * ర్వింబునందు.

హను—(తనలో) ఓహో ఈతఁడు నామాట వినకయే చంద్రదూషణ మొనరిం
చుచున్నవాఁడు (ప్రకాశముగా) నిక్కముగా నట్లే జరుగును స్వామి,

రాము—(హనుమంతునిఁ జూచి వెళ్ళగంపి) హనుమా! ఎంత నేపయినది. నీవట
కు వచ్చి ఈరాత్రివేళనిటను రాగతమేమి?

హను—స్వామి రాక్షసుని తమ్ముఁడు విభీషణుఁడు వచ్చి యున్నాఁడు వానికి
మోదర్యము గావలెనట.

రాము—అంజనేయజాత! ఆతఁడు గపటత్వంబున వచ్చెనా? లేక మన పయిగ
ల భక్తిచే వచ్చెనా?

హను—దేవా యాతఁడు రాక్షసుఁడయినను సద్ధర్మప్రధానుగామి, సుజనాగ్రీ సరుఁడు, సద్గుణిధి ఆతనికడ దైత్యకృత్యంబు లేవియుఁ గానరావు. నేను లంకాపురం బున నాతని చర్యలఁ గాంచితిని.

రాము—అట్లయిన నీక శంకయేల? లక్ష్మణ సహితంబుగా వాని నిటకుఁ దోడ్కొని రమ్ము.

(అంతట హనుమంతుఁడు నిష్క్రమించి లక్ష్మణ విభీషణులతోఁ బ్రవేశించును)

లక్ష్మ—అగ్రజా! వందనము.

రాము—తమ్ముడా యిటురమ్ము (అని ప్రక్కను గూర్చుండ బెట్టుకొనును)

విభీ—(చేతులు జోడించి)

మ. కయనాసాగరరామచంద్ర. నతభ * క్త వ్రాత కల్పమ్రమా!

సురయశోగరసిద్ధసాధ్య మిథిలా * శుద్ధాంతకాంతా. మనః

పరభృత్వాన్వదిత సన్మరంధయుత శుం * భత్వాద పంకేరుహః!

కరణీరక్షణ దుష్టకోమణ జగ * త్కల్యాణ సంస్థాపకా.

మఱియు నోదేశదేశ,

మ. నినులోకుల్ గ్రహియింపలేక బ్రకృతిన్ * నిర్మగ్నచేతస్కులై

మనుచున్నారు ధరిత్రిలోమఱియు నీమా * హత్యముల్ దేటగా

కనయంబున్ నయదూరులై నరుఁడెకా * దాయంచు భావింతురో

యనఘా! నాకది దుష్పరంబగుటనే * బ్రాద్ధింతునిన్ భక్తితో.

ఇవన్నియునటుండ,

తే. గీ. నీసతీరన్నమును గడు * నీచుఁడగుచు

నెత్తికొని రాదశ్శముఖున * కేనుసీతి

జెప్పబూనినగోపించి * చెనటియగుచు

లేవనడచెనుగాన న౯ * గావవయ్య.

లక్ష్మ—ఓయి రాక్షసకులారా నీవు రావణునకు నీతిఁజెప్పబూనిన నన్న బురంబుననుండి వెడలఁగొట్టెనా! రాక్షసుండవగు నీకు నీతియుండునని నెవ్వరునమ్ముదురు?

ఒబ్బి—స్వామి? నాకు నీతియున్నదో లేదో సర్వజగత్కారణుండగు నాభగవంతుఁడెఱుంగును మీకు నేను వేఱజెప్పనేల?

రాము—ఒబ్బిషణా! ఆతనిమాటలకేమిగాని నీవిద్యోగకురాగత మేమంటివి?

ఒబ్బి—(తనలో) ఏమిచెపుమా! యీతండు నన్నుఁ దిరిగి యడుగుచుండెను. నా మాటలునమ్మ సర్వముగానుండెనాయేమి?

తే. గీ. మాఘ్యముచువీడి త్వత్సతీ * మణినిమీకు

నొసఁగుమంచుచుజెప్పిన * నోర్వలేక

కావరంబున పురిచుండి * లేవఁగొట్టె

సరససద్గుణ శ్రీరామ * శరణుశరణు.

రాము—(హాసమంతునినై పుజించి యాలోచించుచు.)

హను—(జనాంతికముగా) స్వామి మీరీతని సంశయింపఁబనిలేదు. ఈతఁడు మీభక్తకోటిలోనివాఁడె నాఁడు రావణుఁడు నన్నుబట్టి తెప్పించి చంపయత్నింప నీ తఁడు దూతను వధించుట రాజధర్మముకాదని చెప్పి వారించెను. జానకీమహాదేవిని విడిచిం చుమని పెక్కుమాటలు పార్థింఁచెను. ఈతనియందావంతయు దోషములేదు గానఁ గావందగినవాఁడు.

రాము—మంచిది. (అని విభీషణునిఁ జూచి) ఓయిరాక్షసరాజా నిన్నుఁ గాంచగనే నీవు సన్మార్గుడవని మాకుఁ దోచుచున్నది. రక్షింతుముగాని రాక్షసుండవగు నీవు నీబంధులసంపదవిడిచి నీయన్నలనువిడిచి నన్ను శరణుజొచ్చుటకుఁ బంక్తికంధరు యొక నేమేమిదోషములఁ గాంచితివి.

విభీ—మహాత్మ! ఒకటననేల చెప్పరానివియుఁ జేయరానివియు నగు దుష్టకార్యములనేకములాచరించినాఁడు. మహాసాధ్వియగు జనకజుగాతీంచుట చాలదా?

రాము—(కోగ్రహముతో) ఏమి. జనకజను పలుసిలుగులఁ బెట్టి యలమచుండెనుగా. ఓరీ మాతృహోషీ దశాననా?

తే. గీ. ఘోరసంగ్రామతలమున * కూరినిశిత

బాణపంక్తులకెఱజేతుఁ * బాపకర్మ

ఎవఁడు తనదైర్యసాహస * వృత్తిమెఱయఁ

గావఁగలవాఁడో శూరుడై * కాంతుఁగాక.

మఱియు నోవిభీషణా యిది వినుము.

మ. ధరణిఁడాగిన వార్ధిఁజొచ్చిన ననిఁ * దర్పంబుఁ, జూపించినఁ
సురలుత్సాహముఁజెందెదై త్యవితతుఁ * శోకంబునొందంగ సం
గరరంగంబునఁ బంక్తికంధరుఁ బ్రతి * జ్ఞాన్బూని హింసించునిఁ
బలుగఁ జేతు నిశాచరప్రభునిగా * వాత్సల్యమేపారఁగఁ.

ఈపలుకు ముమ్మాటికిని సత్యము. నీకుఁదప్పక లంకారాజ్యంబభిషేకంబొనరించెద
తమ్ముఁడా శుద్ధోదకంబుల నిటుదెమ్ము. నేనిప్పుడవీనికిఁ బట్టంబుగ ట్టెద.

లక్ష్మ—అన్నయ్యా జయాపజయంబులు దైవికంబులు గదా. ఒకవేళ మీర
లా రావణుని జయింప లేకుండిన నీతనికి లంకారాజ్యంబెట్లు వచ్చును. అప్పుడు మీరే
మి యొనర్తురు.

రాము—అట్లాక వేళ సంభవించునేని.

తే. గీ. పంక్తివక్తుని నిర్జింప * బలము లేక

వానికై జక్కి తూలుట * ప్రాప్తమయిన

నాదురాశ్యాది సర్వంబు * మోదమలర
దైత్యనాథునికిత్తు స * త్యంబుగాగ.

ఇక సంశయింపఁ బనిలేదు.

లక్ష్మ—అట్లయిన నిదిగో శుద్ధనీరంబులతో నున్న కలశము.

రాము—పిఠీషణా నీచేయిటుదెమ్ము. (అని పుచ్చుకుని లంకారాజ్యమును ధా
రవోయును)

హను—(సంతసముతోఁ దనలో) శిహబాస్ రాఘవేంద్రా నిన్నుఁ బోలిన మహా
నుభావుని నే నెందునుఁ జూడలేను.)

పిఠీ—(తనలో) సహ్యా నాకప్తములు గట్టెక్కినవి. ధన్యుడనయితిని (ప్రకా
శముగా) స్వామి మీరు నాకు జేయఁబూనిన యుపకారంబునకుఁ జాల సంతోషాంత
రంగుడ నయితిని మహాత్మా! రావణుని పురంబునందు గల విశేషంబులు గొన్ని విశదప
ఱచెద నాకర్ణింపుము.

తే. గీ. కోట్లకొలదిగ నున్నారు * కూరదనుజ
వీరవర్యులు బలనైరి * బీరముశుప
గల్గు బలపరాక్రమ శౌర్య * ఘనులుఁగాన
నప్రమత్తత విజయంబు * నందవలయు.

వ. తియ.

తే. గీ. ఇంద్రిజిత్తునువాఁడు మ * హేంద్రుఁబట్టి
తెచ్చి చెఱసాలబంధించె * దెగువమీఱ
కుంభకర్ణుండు రావణు * కూర్మితమ్ముఁ
డతిబలుఁడు నిద్రమత్తుడై * యచటఁ గలఁడు.

ఇంక నతికాయ, మహాకాయ, అకంపన, మహాదగ, కుంభ, పోర్స్వ, నికుంభ, ఏకనక్త్ర, ద్విపాక్త్ర, త్రిపాక్త్రాద్యనేక రాక్షసవాహినీ నాయకులను ముఖ్యమంత్రులు నయి యుందురు గాన యుద్ధంబున మీరు బహు జాగరూకులయి యుండఁలయు.

రాము—(నిరసనముగా) ఓయీ! యిట్టి వారలెందఱుండిన మనకేమి భయము,

అ. నె. సూర్యతంబు మనకు * సాంపుకూర్చెడి తల్లి
యచ్యుతమెన్నవారి * కనుఁగూడెల్లి
ధర్మసధము మనకు * దప్పక శుభమిచ్చు
దుష్టసధము వారి * దుష్టకడంచు

వారికిని మనకును గల తోరతమ్యమని గాన నీపాపంతయు విచారించవలసిన పని లేదు, మఱియు,

మ. బలరేపుబట్టియున్న మఱి * బ్రహ్మచుబట్టిచ నింద్రిజిత్తు శౌ
ర్యలతమదీయదారుణ శ * రంబుల సుక్రస్కచ నేలఁ గూలదే
విలవిల దన్నుకొంచునురు * వీడఁడె నిద్రీమదంబువోవఁగాఁ
గల నను రావణాసుజుండు * గల్గదె భేదమురాక్షసాఙ్కిక.

ఓభీ—దేవా! అట్లయిన నిక సందియంబేల రేపటిదినముననే యేల యుద్ధంబున ఈ బయలు దేరకూడదు.

లక్ష్మ—ఓయి కూడకపోవుకేల? మేము నల్లఁగై నిశ్చయించి యుంటిమి.

రాము—వాన రేందా! నీవు పోయి మీప్రభువగు సుగ్రీవునితో నాపలుకులు గా నొట్టెనుము.

నీ. సైదోడనింజావ * సంతోషజలధి నీ

ర్మగుండవై నన్ను * మఱచినావు

కపిసేనతో నాకు * గలనమందునఁ దోడు
గా వత్తునని మానఁ * గడఁగితీవు
రాజ్యభోగంబుల * రహితెందువాడనై
మము నిరసించితే * మర్కటేంద్ర
యిక్కనైన వత్తువో * యారీతి మసలుదో
తెలియ జెప్పుము తేట * తెల్లముగను.

తే. గీ. మొదట నిటువంటి వాడవం * చెదను నెంచ
కగ్నిసాక్షిగ సఖ్యమే * నమరె జేసి
యుండినాడను నాపని * నొనరించితిని
నా బుణంబునఁ బడియుండి * నాడవీవు.

ఇదియటుండ నెల్లి ప్రయాణమగుఁ గానఁ గృతజ్ఞుడనయి సేనల సిద్ధపరుపుము,
హనుమా! సేవితఁబొమ్ము.

హను—మహాప్రసాదము. (అని నిష్క్రమించును)

శీ—(తనలో) అక్కటా! రాజుఁడు తన చావుకొరకే నిరీక్షించుచున్నాఁడు
పోనిమ్ము. మధ్యనాకే? (ప్రకాశముగా) తరణికులేంద్రా! మనముఁ గూడ బోవు
దము రెండు.

రాము—మంచిది (తనలో) ఓకీమంథకర్ణా.

తే. గీ. అరుమాసంబులకు నొక * మారునిద్ర
మేలుకొందు పటందురు * చాలదేము
పెద్దనిద్దుర బొందించి * ప్రేతరాజు
పురికిఁ బంపెద సౌఖ్యముల్ * బొందుపదుగ.

ప్రచండరాఘవము.

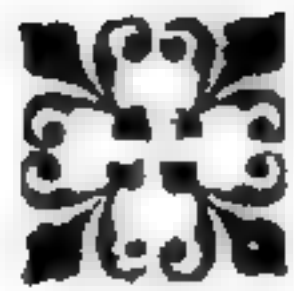
నీకునుగాల మాసన్నమయినదిలే (అంతట విభీషణ రాములు విష్కమింతురు)
లక్ష్మ—(తనలో) ఓహో మేఘనాథా.

తే. గీ. ఇందుడే యాడెనాకేమి * చంద్రమాళి
సాయమున్నాఁడు నరులను * జంపువాడ
ననుచు గర్వింప బోకు ని * స్థణచువాఁడు
లక్ష్మణుండొండు గలఁడియ్య * లాతలమున.

కొందర పడకుము.

(అని నిష్క్రమించును)

ఇది ద్వితీయాంకము.

ప్రచండరాఘవము.

తృతీయాంకము.

లంకాపురీబయలు—ప్రవేశము కుంభుఁడు.

కుంభు—(తనలో) నేఁడు మారాక్షస నాయకుండగు దశకంఠునిపయికిఁ దనజాయనెత్తికొని వచ్చినాఁడను కోరిధంబున నరుఁడగు రాముఁడు మితిమీరిన గోతమాకంగూర్చుకుని దండెత్తి వచ్చినాఁడు. అందుచేత నాతఁడు నన్ను వారి బలమెంతదియో మారువేషంబున నరసిరమ్మని యానతిచ్చె. పోయి చూచెదఁగాక. (అని ముందునకు నడచి) అదిగో నామిత్రుఁడగు నికుంభుఁడిదె నేనున్నదెసకే నచ్చుచున్నాఁడు. వాఁడె వ్యరికారకో నెవకులాడుచున్నట్లున్నది. వీనితో నించుక నేపు వినోదించెదఁగాక.

(అని ప్రక్కను నిలుచుండును ప్రవేశము నికుంభుఁడు)

నికుం—(తనలో) నేటిదినమున నామిత్రుఁడగు నింద్రజిత్తు తాను జననమంది యుండుటచే నాకలోకాధినాథుండగు నిందుని రావించి వానిదలన యచ్చరలంబిలిపించి వారలతోఁ గేవిలాసంబుల సలుపనెంచి యిందునిదోడితెమ్మని నన్నుబంచె అబ్బబ్బా కాళ్లు పొక్కులెక్కినవి నోట దడియారె నడయాడుపాటిదీరె నిట్లున్నను నిందుఁడుగా ని గిందుఁడు గాని యచ్చరలు గాని గిచ్చరలు గాని కనుపింపరైరి. వారిజాడ నెఱింగించు వారెవరును లేక పోయిరని చెప్పిన వీరేమందురో. (అని యిటునటుచూచుచు)

కుంభు—(సమీపించి ప్రకాశముగా) తాతా ఎవరికోసము ప్రతీక్షించుచుంటివి.

నికుం—నాయానా! నీకెక్కడనయిన నిందుఁడు కనుపించెనా?

కుంభు—ఆ కనుపించినాఁడు వాని కేమయిన నానవాళ్లుండినఁ జెప్పుము.

నికుం—ఆతఁడు తెల్లటిదేహము గలవాఁడు. ఆజానబాహుయుగ్మఁడు కుడిచేత వజ్రాయుధముండును. సదనంబున నంగతోటలోని దిష్టిపిడత చుక్కలసలె వేయికన్నులుండును. ఆవిడిదుబ్బినలె మీసములుండును. మఱియుఁ గొంచెము పొడుగు పాటివాఁడు.

కుంభు—ఇంతియేనా నీవెఱింగిన యానవాళ్ళు? అట్లయిన నిన్న సాయంకాలమున మనశివాలయపువీధిం బోవుచున్నట్లు నామిత్రుఁడు జెప్పెను- పోయిచూచిరమ్ము.

నికుం—ఓరీ నీకడుపుకాలు నిన్న సాయంసమయంబునఁ బోవుచుండిన నిప్పుడెట్లు దొరకును.

కుంభు—ఏమి. యీచినసంబున మాత్రమిట్లు పోవుచుండఁగూడదా కాని నగ్న నైతి తో నిష్పదంత యగత్య మేమి?

నికుం—ఓరీ యెఱుంగవా? నేఁడు మనయునరాజుగారి పుట్టినదినము అందుచే నాయన దేవవారనారీమణి సరససంగీత భంగీతరంగ రంగచ్ఛోభనాల నాకర్ణింప మోద మంది మేళ నాయకుఁడగు సురరాజును దోడ్కొనిగవ్వునెను.

కుంభు—బలే యిఁక నేమి? నీరొట్టె నేతిలోఁబడినది.

నికుం—ఏమిట్లునుచుంటివి?

కుంభు—ఇఁక నీమగావలసినంత, తినఁజాలినంత దూదిపేడ. ఆవుపేడ. బూరెలు. బూచులు. గారెలు. గాడెదలు దొరుకును.

నికుం—(కోపముతో) ఛీ! ఏమి నీప్రేలాపన.

కుంభు—తాతా! పిండివంటల పేర్లఁజెప్పినఁ బ్రేలాపనయని తన్నులగొడ్డులాగున గోపించెదవేమి నీకిదియిష్టములేవా?

నికుం—ఓరీ నీకీరోజున గురుఁడు బదునాలుగింటఁ బ్రవేశించెనాయేమి?

కుంభు—మనచక్రవర్తి గారు చల్లగానున్నంతకాలమును మనకెద్దానికిని లోపముం డదు. పొద్దుబోవుచున్నదిఁక నేబోపవలెను.

నికుం—ఎక్కడికేగెదవు?

కుంభు—అట్లడుగకుము. అమంగళపదము.

నికుం—పోనీ! ఏమిపనిమీదనేగెదవు. తిరిగి యెప్పుడునత్తువు?

కుంభు—ఓరీ శకునపక్షి వద్దలిన నల్లేయిడిగెదవేల? నెనొక రాచకార్యముకొర కేగుచుంటిని.

నికుం—ఏమిటా రాచకార్యము?

కుంభు—ఇదిగోవినుము. శ్రీరామునిభార్యను మనప్రభువెత్తుకొనివచ్చు టెఱుంగుదువా?

నికుం—అ యెఱుఁగుదును. తరువాత.

కుంభు—తరువాత నానరుఁడొక కోతిని నీతయనికి వెటింగిరమ్మనిబంపెను. వాఁడును శతయోజనవిస్తీర్ణంబయి పుష్కలావర్తమేఘభూరిగర్జారవ ప్రతిమానచలద్వీచి మహాత్కటఘూర్ణితధ్వానంబులచే హల్లకల్లోలమయి యున్న నమ్మహాల్లచంబును ఝరీ ప్రియంబుగ నెంచి దాటి అంకనుబ్రవేశించి నీతనేమ మెటింగి యనేక రాక్షసానీకంబుల నేలకుం గోలకుం దెచ్చి లంకాపురీదహనమయినతరువాత రామునికడ కేగి సంగతులు విన్నవించెను.

నికుం—అబ్బా కోతియేనా యింతపనిచేసినది. దానినప్పుడు నీవేల నమిలితివి గావురా?

కుంభు—అది కోతిగాదురాబాబు మనవంటివారినెందరినో కడతేర్చి తగులఁచెట్టిన జ్యోతిరా!

నికుం—తరువాత నేమిజరిగినది.

కుంభు—అంతట నారాముండు మితమీరిన మర్కటదండంగూర్చుకుని సముద్రంబునకడ్డంబుగా శీలలచేతను తరువులచేతను యినుకచేతనుఁ గొండలచేతనుఁ బెద్దనేతువు నొకదానిఁగట్టి మనవీటఁబ్రవేశించి నేటికి దివసచ్ఛయంబయినది. వీరలేతెంచిన సంగతి దశవదనునకు నేఁడు తెలిసినది. అందుచే నాయన నన్ను పారిబలమెంతో మారువేషంబు నఁబోయి చూచిరవ్వుని చెప్పెను. గాన నేనేగుమంటిని.

నికుం—అట్లయిన నిక రామరావణులకు యుద్ధము సిద్ధముగాఁబోలు.

కుంభు—ఏలతప్పును. ఈతఁడు నీతనువిడువఁడు. పాఁడుఁ గొనిపోవకమానఁడు.

నికుం—ఓరీ మనమిద్దరమును సమానబుద్ధిమంతులమేగనుక జయమెవ్వరినై పున మండునని యెంచెదవు.

కుంభు—సఖా! మనరావణుఁడప్రతీపప్రతాపవంతుఁడు గదా కాన నాతఁడే గెల్పును.

నికుం—నాయూహనేఱుంగుమవా తొల్లి మనప్రభువు దపంబొనరించినప్పుడు సకలజీవులవల్లను జూపులేకుండ వరముఁగొనెనుగాని ~~ప్ర~~నానరులవల్ల మాత్రము గైకొనలేదు. అందుచే నేనించుక శంకించుచున్నాఁడ.

కుంభు—బేరా! మూర్ఖా తిన్నయింటి వాసములనెన్నెడివానిరీతిని గాచిక్కింది. పండికోక్కులాగున తేనెపూసినకత్తికవడిని మేకవన్నియబెబ్బలియట్లు లిన్నాళ్ళనుండి యు రావణునియన్నముఁ దినుచుఁ దుదకు వానికి జయముకాదని నుడివేదవా? ఈసంగతి వానితోఁజెప్పి నిన్ను ముక్కలఁక్రిందఁ జెక్కించకున్న నిక్కముగా నాజేరు కుంభుఁడు గాచుచూడు.

నికుం—(భయముతో) నాతండ్రి నానాయనా! ముసలివాడనగుటచే మాటకడ బడి నోటివట్టపుకూతఁగూసితిని నన్ను తుమియింపుము. అట్లానర్చినచో నీబుణము మరు సటిజన్మంబున నీబానిసనయిపుట్టి తీర్చుకొనియెద (అని కాళ్ళమీఁదఁబడును.)

కుంభు—సరే నిన్ను తుమించితిని. ఇంకముందెన్నఁడును యిట్టి వాగుడు వాగకుము.

నికుం—(తనలో) అమృత్యా యిప్పటికీగండము గడిచి పిండము బయటఁబడ్డది. ఇంక నిక్కడనే యున్నచో నిట్లే యేదోయొకమాట ననుచుంగును. దాన వీనికిఁగోపము వచ్చి రావణునితోఁజెప్పిన నాకీచిరకున్న గోడుకూడఁ జెడును. (ప్రకాశముగా) ఓరీ యింక మనపనులమీఁద మనము పోవుదము రమ్ము.

కుంభు—మంచిది.

(అంతట నిరువురు నిష్క్రమింతురు.)

ఇది విష్కంభము.

ప్రథమరంగము—అశోకవనము.

[ప్రవేశము—ఏకజట, త్రిజట, జానకి.]

జాన—(దుఃఖముతో) అక్కటా.

మ. స్లవగేంద్రుండిటనుంజిహ్వయి యొక నె * ల్లాయె దానోటికో

రవివంశోత్తముడింక రాడిచట నీ * రయోవిభుండుగ్నిఁడై

జవరాండ్రంగమ దుష్టబోధనలకై * సంధించి కాపుంచె హా!
లనమునబాప భయంబులేక! విధిమ * ర్లంఘ్యంబెకా! యేరికిన్.

యెన్నిదిసంబులీరాక్షసాంగనల నడుమ నిక్కట్లుజేందుచుఁ గాలంబుగడుపుదాన,
మన్నాగునకింకను నాపయిననుగ్రహంబు వొడమినదికాదు. ఈరావణుండు,

తే. గీ. ఒక్కమాసంబు గడువొచ్చె * నుల్లమలరఁ
దన్న నుద్వాహమాడక * దప్పదనుచు
లేకయుండినఁ జంపించి * గాకీమూఁక
కరయబలియిచ్చువాడ * సంచలిగిపలికె.

అయ్యారే యేమి నాపూర్వకగృహపాకము.

మ. అకటా! పూర్వభవంబుబోగపట్టినై * యజ్ఞానినై లోకులకా
వికటత్వంబున నెట్టియాపదల నే * బెట్టుంగ నీకొంటిసో
యకలంకాత్తులు వారు గట్టముంపా * లై యెంత చింతించిరో
సకలంబిప్పుడు ప్రాప్తమయ్యెఁగదయీ * జన్మంబునందారయన్.

ఛీ! ఛీ! యాయాడుజన్మము నెత్తుటకంటె మహాటవీమగ్యంబున నొక్క గ్రాహం
బై పుట్టుటదృష్టము. ఒక్కనాటిదికాదు. ఒక్కవిధమయిన పరితాపముఁగాదు. పుట్టిన
దిమొదలిట్టులే గట్టశిదైవంబిక్కట్టులు బెట్టుమండె. (ప్రకాశముగా) త్రిజటా యెన్న
టికయిన రామచంద్రుని ముఖవీక్షణభాగ్యంబీ నిర్భాగ్యురాలికబ్బినే.

త్రిజ—అమ్మా మైథిలీ! ఆపదలు కాపురంబులొన్నవగుదా. భగవదేచ్చ యెంత
కాలమో యంతవరకును వద్దనిన నేతెంచుచునేయుండును. మఱియు నిన్నటిదినంబున ర
ఘుకులేంద్రుఁడేతెంచి రావణసంహారంబుగావించి నిన్ను గంధర్వీపంబుపై నెక్కించుకొని
తీసికొనిపోయినట్లొక స్వప్నంబుఁ గాంచితిని. కావున చింతింపకుము.

జాన—చెలీ కలలు నిక్కమగునా. ఆతఁడు వచ్చుటయు నన్నుఁగొంపోవుటయు

దూర్ఘపశ్చిమకమమలకున్నంతదాపు. అంతటిభాగ్యమేయున్న నాతని సమక్షంబుననే యుండియుండును.

త్రిజ—స్వప్నములబద్ధమనుట నిజమేకాని యిదిమాత్రము సత్యమగునని దలంచెద నేలయన రఘూద్వహుండు సకలచరాచరోద్భూత స్థితిల యకారణుండగు మహాశిష్టువుగారి సామాన్యఁడుగాఁడు. నీవుఁ దవద్దాంగలక్ష్మీనగుటంజేసి రమాసతివిగాని మానవాంగనవుగావు. అందుచే మీవిషయమయి గనినసంగతి వమ్ముకానేరదు. కాలవశంబున నిట్టివంతలు సంప్రాప్తమయినవి.

జాన—నిజమునచించితిని. కాకున్నచో,

నీ. కై కేయిప్రోద్బల * కారణంబునఁదండ్రీ

వరకుమారు వనికే * బంపనేల?

పంపెబో ననమందు * బ్రతుకనీయక శూర్ప

ణఖ రామచంద్రుఁ * గనంగనేల?

కనినమాత్రంబున * గరిత మోహరసాప్ర

పూరితయైవానిఁ * గోరనేల?

కోరియుండినఁ దాను * గోలకాయని క్షమి

యింపకదాని శి * క్షింపనేల?

దే. గీ. అంతమాత్రాన సదిపోయి * యన్నతోడ

నడిచినట్టివిధంబును * నుమవనేల?

నుడివియుండిన నాతండు * జడతనన్న.

గొంచుబోనేల? తనపురి * నుంచనేల.

నీజ—దేవఘటన క్షేపరేమొనర్చగలరు. అఘటిన్య ఘటనాసమర్థుండగు దేవదేవుని నిటలతటఘటితాంజలీ పుటలమై పార్థిండుచుంటమే కర్తవ్యము. పోవుదమురండు.

జాన—మంచిది.

(అంతట అందరు నిష్క్రమింతురు.)

ద్వితీయరంగము లంకాపురబాహ్యప్రదేశము.

[రామలక్ష్మణవిభీషణమానుమంతుడు]

రాము—విభీషణా!

తే. గీ. ఘనుడల జటాయువు నుడివె * గరితవళిక
గపికులేందుఁడు దోడయ్యె * గలనొవర్ప
నంజనీపుత్రుఁడననిజ * సరసివచ్చె
నీవొనర్చెడి సాయమేమో * వచింపు.

విభీ—(విషయముగా) సకల జగత్కారణులగు దేవరవారికి నాబోటి పాపుడే
మొనర్పఁగలఁడు అయినను నాయోపినంతవరకు గొన్ని యుపాయములు చలిపెద.

రాము—అట్లయిన విభీషణా!

తే. గీ. భండనంబున నింద్ర జి * ద్భంగమునకు
నెట్టివాఁడుండవలయునో * యెఱుంగరాదు
కుంభకర్ణుడేరీతిఁ దా * గూలునొక్కొక్క
తెలియకుండెను జెప్పమా! * తెల్లముగను.

విభీ—స్వామి, యింద్రజిత్తును జయించువాఁడు పదునాలుగు ఘత్సరంబులు ని
ద్రాహారంబులులేక వ్రతనిష్ఠ నాచరించిన ఘనుడయి యుండవలెను.

రాము—అట్లనా? అక్కటా! ఇది మిక్కిలి గవ్వపురంబనియె. ఇట్లు మనలో గడ
పినవాఁడెవ్వఁడునులేడు. వీనినెట్లు జయింపఁగలము.

లక్ష్మ—అన్నయ్యా మీరు విచారింప నవసరములేదు. నేనట్లాచరించితినిగాన
వానింగడ తేర్చెద.

రాము—తమ్ముడా! నాఁడు నీకొక కదళీఘ్నముసంగియపంటినే నీవద్దాని నార
గింపలేదా.

లక్ష్మ—లేదు ఇదిగో చూడుడు

(అని తొడనుజీల్చి పండునుజ్జాఘ్రను.)

రాము—(సంతోషముతో) సరే యింద్రజిత్తును నిర్జింపవచ్చును. కుంభకర్ణుడెట్లీలును?

విభీ—నినుఁడు తొల్లినాడు నిర్దయత్వంబునకుఁ దపంబొనరింప దేవతలు సగలబాగులుచు బెగడించి గడించిభక్తిని భారతి వారాధింప నామెకృపాశుత్వంబున వరక్షణంబున వాని జిహ్వగ్రంబున నిలిచి దుండగీనిచే నిర్దయకుమారు నిద్దురయని పల్కించినది. అందుచే వానికి నిద్దురయేవరముగా నీయఁబడినది. పిమ్మట వాఁడు తెలివిఁదెచ్చుకొని మరల బ్రహ్మను మెప్పించి పత్సరములో సగముకాలము నిద్దురగానుండునట్లును తక్కిన సగమును మెలకువగానుండునట్లును నీసగంబును దన్నెదిరించువారు గతానుకులగునట్టును వరములఁ బడసెను. ఈసమయము నిద్రాసమయముగాన ననాయాసముగా నిర్జింపవచ్చును.

రాము—మిత్రమా! ఇక రావణుడెట్లీలునో దయచేసి చెప్పుము.

విభీ—స్వామి! ఈతఁడు దపంబొనరించినప్పుడు సకల జీవులవల్లనుఁ జావులేకుండు వరముఁ గొనెనుగాని నరవాసకులవల్లచూత్రము గైకొనలేదు. అందుచే వానిననాయాసంబుగా బ్రధనంబున నిధనంబు నొందింపవచ్చును.

రాము—శహబాస్ విభీషణా! నీవొక్కఁడవుగదా నామనంబునకు వచ్చిన మిత్రుఁడవు. ఇప్పుడు నాకొక యుపాయంబు దోచుచున్నది. సామదానభేదంబులను చతుర్వ్యభోపాయంబులలో మొదటిది సామము గనుక యిప్పుడు రావణునికడ కేరనయినఁ బంపుటచితము. ఏరినిబంపిన సంతి నిర్విఘ్నముగా నెరవేరునో తెలియకున్నది.

హను—స్వామి మన యంగధకుమారుని కన్న వాఙ్మేళుణీ దురంధరులేరునుఁ గాన రాకు ఆతనిబంపినఁ గార్యంబు తప్పక సిద్ధించును.

రాము—అట్లయిన వానినిట కొక్కసారి తీసికొనిరమ్ము.

హను—చిత్తము (నిష్క్రమించి అంగదునితోఁ బ్రవేశించును.)

అంగ—జయము జయము రాఘవేంద్రా! నన్నుఁ బిలిపించిన కారణమేమియో యానతీయఁ గోరుచున్నాఁడ.

రాము—ఓయి

సీ. అసురేంద్ర పశునై న * దశకంఠుఁగనినీవు
 ఘనరామజవవర్ధ్యఁ * డినకులుంఘ
 పెనుసేన తనయాన * ననయంబు నెఱపంగ
 బంధించి లంఘించి * వార్ధిఁదాను
 చనుదెంచె నినుఁగూల్చి * ననువుగొజానకీ
 వనజాక్షి నొసఁగని * పక్షమందు
 నడగించి జడిపించి * గమమించి నినుఁద్రొంచి
 గొనిపోవు నీపల్కు * మనసులోన

తే. గీ. నెంచిజింతించి విరమించి * జెంచలాక్షి
 నొసఁగి ననుధపయిఁబశువ! * మనలుమనుచు
 విశదపఱిచియు నొసఁ * గెడి గసరుపల్కు
 నెఱిగి పసఁజూపి * గనితోడ దిరిగిరమ్ము.

అంగ—మహాప్రసాదము.

(అనినిష్క్రమించును)

తాము—మనముఁగూడబోయి లంకాపురని ముట్టడింతము రండు

(అనినిష్క్రమింతురు.)

తృతీయరంగము.

రావణునికోటలో షాతాశహామశాల.

[ప్రవేశము—రావణుఁడు, యింద్రజిత్తు.]

రాన—కుమారా! యీహామమువలన,

ఉ. వైరులనెల్ల యుద్ధమున * నంతమొసర్పఁగవచ్చు శక్తిచో
 మారణజేసి దేవతల * మాడ్చఁగవచ్చు మహిజనంబులకొ

గారియజెట్టవచ్చు పరకాంతల * జేర్వగవచ్చు దీననే

దానిని గాంచినకొ మనకు * దప్పకగల్గు శుభంబులెన్నియో.

యివి నిర్విఘ్నముగ కొనసాగిన మనకీరాముడొక లెక్కా?

యింద్ర—తండ్రీ సత్యమేగాని ఆకపివీరులెట్లుతండ్రోపతండములుగా వచ్చుచుండిరో గాంచుడు.

రావ—వారు మనజన్నమును పొడొనర్చుటకే యే తెంచుచుండిరని తోచుచున్నది.

(సేపధ్యమున)

ఓహో హనుమద్వీల నునేషణాంగద జాంబవంతాది మత్కపివాహినీ ముఖ్య సేనానాయకులారా! యిట్లూరక మాచుచుండిన కార్యములేదుమీశక్తికొలది వీనిహోమంబును పొడొనర్చుడు.

యింద్ర—తండ్రీ వింటిరా నుగ్గీవుఁడిచ్చిన యనుజ్ఞ అల్లదె యాకపులెట్లు రాలఁగుప్పచుండిరో గాంచుడు. నేబోయి వారిని వారించెదగాక. (అనినిష్క్రమించును)

(అప్పుడు సేపధ్యమున కలకలము. హేమముజల్లారుమండ రావణుఁడాహుతిజేయుచునుండును.)

(సేపధ్యమున)

అంగదా యిట్లొనర్చిన నీరావణుడు చలించునట్లులేదు. యింద్రజిత్తిటకు రాక ముందు నీవుపోయి అంతఃపురనివాసినియగు మండ్రోదరినిటకీడ్చుకొని రమ్ము. దాన వీనిని రోషముగల్గి దీనిని మానును.

చిత్తము.

రావ—(తనలో) కారణమేమొకో నాయెడమకన్నదరుచున్నది. హోమము నిర్విఘ్నముగ నెరవేరునో నెరవేరదోగదా. (అని యాలోచించును.)

(సేపధ్యమున)

హానాధా! యీవానరుడు నాకేశములొడిసిపట్టి నన్నీకరకురాలపయి నెట్లీడ్చుచున్నాడో చూడుము. రక్షింపుము దిక్కుమాలినదాననయితి రక్షింపుము.

రావ—(తనలో) ఎవ్వరీదీధ్వని పోల్చిచూడ మత్సేయిని కంఠధ్వనివలె తోచుచున్నది. అక్కటా! యిప్పుడేమిజేతును. నేనామెను రక్షించుటకేగిన,

తే. గీ. శత్రురాజుల గెలిపించు * సద్వృత్తులు
విఘ్నమైపోవుఁ బోకున్న * వెలదిమాన
భంగమగుఁ గాన నెదిజేయఁ * బాలుపడుదు
ప్రాణసంకటమైపోయె * భవుడనాకు.

ఏమయినను మానసంరక్షణార్థ మిహోమమును మానుటయే కర్తవ్యము. (ప్రకాశముగా) ఓరోరి వానరకులకలంకులారా! ఓరో అంగదా ఏమిరా మీకండకాపరము. సభీ! నేవిదె సచ్చుచుంటిని భయపడకుము. (అని నిష్క్రమించును.)

(ప్రవేశము హనుమంతుఁడు అంగదుఁడు)

హను—యూనరాజా! ఎట్లనో వీని హోమమును బాడొనర్చితిమిగదా. ఇంక నిర్భయముగాఁ జరింపజచ్చును. ఈసంగతి శ్రీరాముతోఁ జెప్పుదమురండు.

అంగ—మంచిది. (అంతట వారు నిష్క్రమింతురు.)

(ప్రవేశము రావణుఁడు మందోదరి.)

రావ—చెలీ! దురాత్ముఁ డంగదుండు నీకేశాకర్షణం బొనరించినప్పుడు నీ వెంత చింతనొందితివోగదా.

మం—నాధా! మీరు రామునితోఁ గయ్యముమానుట కియ్యకొంటిరని నాకే విధమైన బాధయుఁ గలుగనేరదు.

రావ—నారీమణీ! రాక్షసాస్వయమునబట్టి విపరీతపుబల్కుబల్కెదేల? ఎన్నఁ డును దేవతలకే జడిసి యెలుఁగనివాఁడను నేడొకపాడునరునిఁజూచి గడగడలాడువానికి శరణుజొత్తునే?

మం—నాధా! శ్రీరాముఁడు మానవుండనుకొంటిరా? ఆరఁడు సాక్షాద్విష్ణున తారుఁడుగాని సామాన్యుఁడుగాడు.

రావ—(కోపముతో) మంధమతీ! దేవదేవుండయిన నీయిక్కణ్ణేల జెందవలె?

మం—ఇదంతయు నాయన చిద్విలాసముగాని వేటొందుగాదు.

రావ—భగవంతుని కొకరిసాయమేల?

మందో—దీనినొక మాయనాటకములాగున జరుపుచున్నాఁడు.

రావ—అట్లయిన నానాటకపర్యవసానము నీక్షించి రామప్రాణములకు భగత వాక్యము జెప్పనిదే యీరావణుఁ డూరకుండువాడుగాడు.

మం—ఇట్లనేకులు చెప్పఁదలఁచియు జెప్పలేక తుదకుదామే జెప్పుకొనిరి గాన నాపలుకు లాలింపుఁడు.

రావ—ఇన్నిమాటలేల? నానిశ్చయము ననుము.

తే. గీ. ఇనుకులోద్భవుఁ గెల్చిన * నింతితోడ
సుఖముజెందెద నోడిన * శోభతోడ
వీరస్వర్లోక సౌఖ్యముల్ * జూరగొందు
జంనమండల సంకాశ * చారువదన.

ఇది ముమ్మాటికిని సత్యము ఇక నీపంతిపురికేగుము. ఇది యటుండ.

తే. గీ. రామచంద్రునితోసేన * రణములోన
జచ్చిపోయియు మనసేన * హెచ్చెనేని
తిరుగజూతును నినునేను * ధీశుభాంగి
లేకయుండినఁ గడచూపు లేమయిదియె.

నేను చిన్నటనుండియు నీయెడఁజేసిన యెగ్గలను తుమించి లగ్గలకానందించి దయయుంచుము. పొమ్ము.

మం—(తనలో) పాశేశ్వరుఁ డెన్నిజెప్పినను వినకున్నాఁడు. పురాకృత మెట్లున్న నట్లగును. మదిప్రదైవంబులను నాప్రియునకు విజయమగునట్లొకమారు పాశ్రింపి మతిపోయెదగాక. (అని నిష్క్రమించును.)

రావ—(తనలో) కాంతలకు జనువీయరాదు. ఇచ్చిన దమకక్కరలేనిదాని యందుఁగూడ బ్రవేశించి తమభర్తలమనంబులఁ గలఁతురు. జన్యంబున పైన్యంబులెట్లుం డెనో తెలియరాదు. వేగ మరిగెదగాక. (అని నిష్క్రమించును.)

ఇది తృతీయాంకము.

ప్రచండ రాఘవము.

చతుర్థాంకము.

లంకా పురి బయలు.

(ప్రవేశము కుంభుడు)

కుంభ—(తనలో) కటకటా! ఈదానవుల సంపదలు నీటిబుడుగలవలె చికిలింతై శ్వర్గములుగదా. ఎవ్వఁడో యొకదైత్యుఁడు బాహుబలమున విజృంభింప వానిమూలమున మేనుండరమును చొలకరికప్పలవలె సుఖించుచుండము. ఈరాక్షసు నాశ్రయించిన యసురుల యసురు లిప్పుడేమానో తెలియకున్నది, అదిగో నామిత్రుఁడేతెంచుచున్నాడు. వానితో నాలోచించెదగాక.

(ప్రవేశము నికుంభుడు)

నికుం—(తనలో) భరిభరీ యీరాక్షసీంద్రుడు చిరంజీవియైయుండుగాత. ఈతని రాజ్యమాచంద్రితార్కము గా నర్థిల్లుగాత. ఈతనియెండనుండబట్టియేకదా దేవతలకు సైతము పక్కలో బల్లెములయితిమి. నేనీనడుమ నూరలేను. రాక్షసుఁడెవ్వరితోఁజూచు యుద్ధమొనరించుచుండెనట. అవిశేషంబు లేరయినఁ దెల్పిన వినుటకు గుతూహలమగుచున్నది. అదిగో నామిత్రుఁ డటనున్నాఁడు వాని నడిగెదఁగాక. (పరిక్రమించిప్రకాశముగా కుంభునితో) తమ్ముడా! విశేషములేవియు లేవుగదా.

కుంభ—లేకేమి గంపెడున్నవి.

నికుం—కొన్నింటినిజెప్పుము.

కుంభ—గార్హములోజరిగినవి శేషములు నన్నడుగుటకు నీవేదేశమరిగితివి? నన్నడుగ నేల?

నికుం—గొంతలమ్మపండుగకు నా పెండ్లామమ్మగారి పుట్టినింటికేగితిని. రెండయిదలు పదిరోజు లచ్చటనుండి తొమ్మిదననాటి మధ్యాహ్నమునకిటు కేతెంచితిని.

కుంభ—ఓరీనీ పెండ్లాము నీకమ్మయగునా?

నిమం—అదేమిమాట కావేమి? స్త్రీలకుమారులు స్త్రీలకుమారులు నేకరీతి నుంచు
కని వెళ్లు జెప్పుదురు. అట్టియెడ నాకుమారులు నాభార్యనమ్మాయని పిలువ నేనుమాత్ర
మెందుకుపిల్వకూడదు.

కుంభ—సరే నీయూహబాగుగనే యున్నది. ఇక్కడి సంగతులాకర్ణింపుము.
కుంభకన్యఁడు రామునితో డీకొనుటెటుంగుదువు గదా!

నిమం—అ యెటుంగుదును.

కుంభ—అత్తెగంగున వారు కొంతసేపు పోరిపోరి కోడండంబుల శాతశరసంఘా
తసంధాన విమోక్షణంబు లీతరులెటుంగనట్లంపవానలఁ గరుషించుచు గరునముతో నరదం
బులనుండి లఘించి వివిధచిత్రిచిత్రిప్రచారంబుల గదాచండంబులఁ ద్రిప్పుచు నొకరిపయి
నొకరితిలాఘులంబున బ్రయోగించుకొనుచుండ దురాత్ముఁడానరుఁడీయసురుని యుసుగు
లపహరించెను.

నిమం—(భయముతో) హాకుంభకన్య. హాసత్వసంపన్నః. నీ నేవకులమగుమమ్ము
బాయనీనెట్లు పాపాసించితివి. ఓరీ. వినతండిరియనన్ధనుగాంచి మేఘనాదుఁడూర
కుండెనా?

కుంభ—ఊరకొనుచేల? అట్లాతఁడీర్చినతోడనే మహాకోరిగంబున నీసుకుమార
కుమారుండు కూరనారాచపరంపరల నారాముని లేరుఁగప్పెనుగాని మధ్య సామిత్రి
యడ్డుపడెను. తోడనే వానిని విడిచి బాలుఁడూర్చిశా కాంతునొక్క భల్లంబున నన్నగారి
యుల్లంబు తల్లశిల్లగొట్టుటయు మొదలునరకిన తాళనృక్షంబు లీలశతాంగముపయిఁ బడి
సమ్మార్చితుండయ్యె పిమ్మట రాముఁడాతనిని శిబిరంబునకుఁ గొంపోయి జాంబవంతుని
యుపదేశంబున వాయుసుతునిచే సంజీవిఁ దెప్పించి వానికే బోయుటయు బురదలోనుండి
యావలబడ్డమహిషంబువోలె దెప్పిరిలెను. మఱునాటి యుద్ధంబున మందభాగ్యుండగు
మేఘనాగుండు సుమిత్రాసుతునిచే చంచత్వంబొందెను.

నిమం—(విషాదముతో) హామేఘనాథా! హాదైత్యకులశీతకరా! హావిపక్షప్రకర
మదన్విపకంఠీరవా! పూర్ణచంద్రునిపోలెడి నీమోమును నీపుమాగన్నునెట్టి దశకంఠుఁడు
గాంచి యెంతచింతనొందెనో గదామిత్రమా యిప్పుడు మహారాజేమి యొనర్పనుంకించు
చున్నాఁడు.

కుంభ—ఏమున్నది కుమారవియోగానల సందహ్యామాననుడయి తట్టతుడకు ధైర్యముదెచ్చును నిన్నటినుండియు రామునితోఁ బోరుచున్నాఁడు కాని యోషిపోవునట్లు గాన్పించుచున్నది.

కుంభ—అట్లయిన నికమనదారి మనము చూచుకొనవలసినదే

(నేపథ్యమున)

మ. మొదటన్ మూర్ఛిల్లితెల్వొదెచ్చును తా * మున్ ఘోరిశస్త్రాశ్రిచే
గదనోర్విన్ బడఁగొట్టువానరులఁ గం * గారొందఁగాఁజేసి తా
నిదె యీమారునుదేర్పై నొరిగె మా * యింపంగరాముండు న
ల్లదె దైత్యాళినిజేరు రావణుగతిన్ * మీరు కన్గొంటిరే.

కుంభ నికుం—హాచచ్చితి చచ్చితి.

కుంభ—అయ్యో దైత్యులను చంపుచున్నాఁటరా! తమ్ముడా!

నికుం—అక్కడనుండిన మనలఁగూడ చంపునుగాన పోదమురమ్ము.

కుంభ—కాలికి బుద్ధి చెప్పరా అన్నయా?

(అనినిష్క్రమింతురు)

(ఇవివిష్కంభము)

ప్రక్షమరంగము యుద్ధభూమి.

[ప్రవేశము రామాఁడు పిఠీషణుఁడు హనుమంతుఁడు]

రాము—పిఠీషణా నీదయవలెన.

తే. గీ. కుంభకర్ణుండు సాచేలఁ * గూలినాఁడు

మేఘనాథుండు తమ్ముచే * మిత్తికయ్యె

రావణుండును బమ జన్య * రంగమరిదు

జానకీసతిఁ గొనిపోవ * నాను నఖిడ.

అట్లయిననుసిద్ధ సంకల్పుడవు. నిన్నుబోలినవాఁడీమజ్జగంబులను గానరాఁడు.

పిఠీ—స్వామి! యిది కేవలపతిశయోక్తి సుడే! ఇది యటుండ

ఆ. వె. సోదరులమజాన * శోకమొందుచునుండ
 సుతుఁడుగూడఁ జచ్చె * చూడఁధరను
 గోరుచుట్టుపయిని * గుమరుగా రోకటి
 పోటు రీతిసగు ని * శాటపతికి.

హను — ఇపంతయు నాతని స్వయంకృతాపరాధమేగాని మఱొందుగాదు.
 మొదట జానకీదేవి నెత్తుకొనిరాకున్న నీవు చెప్పినపట్కాలం దోయకున్న మంజోదరీ
 సదుపదేశమాకర్ణించిన నీచాళ్లేల గల్లును.

ఆ. వె. కోరితెచ్చినాఁడు * కుటిలుఁడై యుద్ధంబు
 దశముఖుండు తాను * ధనముఁబెట్టి
 యాబ్ధికంబుగొన్న * యట్టులు గాకున్న
 నితవంత జెంద * నేల చెపును.

పీఠీ — స్యమే. దీనికంతకునుఁ గారణంబు బలోన్మత్తతయే. సర్వమెఱింగిన
 మూర్ఖుఁడయి దుర్మాన్ధంబునఁ బోవుచున్నాఁడు.

రాము — దైత్యాగ్రీవా నీవికఁబోయి సుగ్రీవాని మక్కటపలంబులతోఁ గలసి
 రాక్షసపైన్యంబుల దైన్యంబు నొందింపుఁడు. కరుణలి సుతుఁడుమాత్రము నాతో
 నుండుగాక.

పీఠీ — మహాప్రసాదము. (నిష్క్రమించును)

(నేపథ్యమున)

ఓరోకి. మానకులకలంకా! ఘోరప్రళయవా! ఎందుబోయెదవురా. యెందుబోయె
 దవురా.

మ. పట్టుకొదలడ విముక్తశాతశర * సంస్కంబునన్ మూర్ఖుచే
 నటుసంగ్రామతలంబునందు * బరనాయంతంబుఁ గన్గొంటునం
 చిటుమోదంబును జెందనేల తులువా! * యేనాకఁజాలేదు నిన్
 ద్రిటివో గెల్చెద మత్ప్రతాపసరణిన్ దోస్సారమున్ జూపుమి!

రాము—రోషభీషణంబులగు యీబాణంబు లెవ్వరివోగదా.

హను—స్వామి ! యిదారావణుని కంతధ్వనియే. శాతశరవేదనా ప్రభుత్వోద్ధాతి కేకుండయి యిదిగో మనమున్న దెసకే వచ్చుచున్నాఁడు.

రాము—రానిమ్ము. వానికిఁ గాలమాసన్నమయినదిలే.

(అంతటఁ బూర్వోక్త పద్యమును జమవుచు రావణుఁడు ప్రవేశించును.)

రాము—(రావణునకభిముఖుండయి) ఓరి మూఢుడా ! ఆఁడుదాని యిట్టప్రకారము నడచు పెద్దయాడుదాననగు నీవు నన్నాఁడుదియని జెప్పిన నేరునమ్ముదురు. ఇది యటుండ “స్త్రీబుద్ధిఃప్రళయాంతకా” యను నార్యచరణంబు చొప్పున

నీ. అలశూర్పణకేమాట * లాలించిపాలించి

పుడమికూతునుగొని * పోవనీదు

పట్నంబు మహద్వి * పాలయ్యెఁగోటలు

భస్మంబులైపోయె * భండనమున

దమ్ముఁడామన్నయ్యెఁ * దనయుఁడామహీపాల

బడిపోయె బలములు * మడియనయ్యె

నొకతమ్ముతోవైర * మొసరంగజేసితి

వకలంకమతిపైన * నలిగినావు

లే. గీ. యిన్నియైననుజాలక * నిపుమనీవు

యుద్ధమందునఁ జావంగ * సిద్ధపడితి

వకట నిన్నుఁజూడనాకు జా * లయ్యెగాన

మహిసుజాతను నర్పించి * మరుముధగను.

ఇట్లొనరింపజేని యీరాముఁ డస్యధా యొనర్చునని యెంచఁబోకుము.

రావ—(గర్వముతో) మూఢా ! నన్నుఁగూడ నీకు జాలిగలుగుచున్నదా? పాప

మొంతకరుణార్ద్ర చిత్తుఁడవు.

ఆ. వె. సవనరక్షణార్థమవలీలఁ దాటకా

సతిని జంపివిడువ జాలియగునె?

నాతికర్ణయుగము నాసికాంగంబు సో

దరునిఁ ద్రొంచుమచట కరుణయగునె?

నీపౌరుష మాఁడువారిని శిక్షించుటయందే వినియోగపడినది.

రాము—ఈతప్పులు నాయందేకావు నీయందునుఁ గలవు వినుము.

తే. గీ. అనపరాధిని జానకి నధికశ్రమల

పాలజేసితివీనాఁడు పాపివగుచు

నల్లనలకూబరునిఁగూడ నరుగుదానిఁ

నష్టపెట్టితివానాఁడు ఖలుఁడవగుచు.

ఇట్టివొక మహావీరునివలె నోటికివచ్చినట్లు వదరిన బెడరువారెచు?

రావ—ఓరీ నన్నుమించినవాఁడీ వసుధమీఁదఁగాదుగదా యీముజ్జగంబులను

లేడు.

తే. గీ. ఎవఁడు బలమునఁగై లాసమెత్తెమహిని

యెవఁడు శత్రావివేల్పుల నింటినద్ద

గాపుపెట్టెను ధలశుకనంబులట్టు

వెవఁడునాసాటిఁబొందునో యెఱుఁగజెపుమా?

రాము—ఓరీ నిశాటకులపాంసనా! జనకపుత్రినొసంగకుండిన ధాత్రిపయిఁబడి పాణింబులు గోల్పోవుసమయమున నీకు నీతముండును నీసోదరుండునుసాటి. నీలోన నీవు “నేను శౌర్యరాసి” నని యెంతమురిసినను నీకుమార్తెయు నాచేతించావు దప్పదు. నీలకంఠరచతురానన సహస్రారినన గజానన హయగ్రీవుల త్రియస్త్రింశతోక్తి నిర్జరా నీకంబుతో వచ్చి కాచినఁ గాతురుగాక. కోదండముక్త చండకాండంబుల గాత్రంబుఁ జెండి భండనభూమికి నిన్ను బలిపెట్టకమానను.

రాన—(గోషముతో) లోకత్రయైక భీకరుండగు రామునిఁ బంపుట భుజిం
చుటగాదు. ఇటుమాడుము.

నీ. వడినెత్తివిరువంగ భవువీల్లుగాదిది
రావణేంద్రునిభీమరణముగాని
పదతాడనంబునఁ బడఁతిఁ జేయుటగాదు
ఖడ్గసాధనకళాగర్విమగాని
ఒకబాణమునఁ గూలుటకుఁ గోతియునుగాదు
శౌర్యలాంఛిత డైత్యచయముగాని
కడునీచులను జంపి ఘనతనొందుటగాదు
ననునోర్చెయున్న ఘనంబుగాని.

తే. గీ. ఆఁడు దానిని గోషువేగ నడవిపాల
నేయుటయుఁగాదు చట్రులోగ్రమాయరణము
నందు బలపరాక్రమ శౌర్యమంది నిలిచి
పరగ గెల్చుటో! చచ్చుటో! పనిరరామ!

రాము—ఓరి పరాక్రమల దుర్విషగ్ధ! ఆశ్మస్తుతి యహ్వామగునా? డాను యిందు
నీతశ్చేమున్నది. నీసహజ గుణమును పోనిచ్చుకుంటివి గావు “ పుట్టికిఁ బుట్టిన గుణము”
పుడకలతోఁ బోవు” ననుటబద్ధమా?

శా. నీరీతి! వచియించినట్టి యలదుర్గీతి ప్రభాపూర్ణతా
మారీచుండు విరామండన ఖరుండు దుర్మాగుండు నీతమ్ముండు
గూర్రాస్తానలమందు మ్రగ్గి యనువుత్ గోల్పోయియుండంగ
వీరాతాపము లాలకించి యెదలో భీతిల్లుదంచెంచినో.

రాన—(వికసక్తేషుగా). ఈపౌరుషము పరశురామకోపకప్పికి జడిసి పుట్టాం
తెంబున కాంతవోలే గాజులు తొడిగించుకొని కూర్చున్నది. భశరధుని కొడుకగు రఘు
రామునిదే గాఁబోలు. ఆహాహా పరిహాహముగట్టి పారుచున్నది.

రాము—ఓ పసరమా! ఇది వినుము.

మ. మునులన్ నిర్జరసార్వభౌము ధరణీమూర్ధన్యులన్ నీవు గె
ల్చిన యట్లీరఘురాముఁ గెల్వఁ దరమే? చెండాను నుద్దండ భం
డనరంగంబున నిన్ను వీరులగు దుష్టశ్రేణిమర్దింపఁ గం
కణబద్ధుండగు విష్ణుదేవుఁడని మూర్ఖా! యెంచుడెందంబునన్.

కావున నిక నయిన బాధించిపించి సీతనొసంగి పదికాలములపాటు బ్రతుకుము.

రావ—ఓహో యీయన విష్ణుమూర్తి గారట దుష్టులను నన్నును జంపునట
అబలాహంతకుఁడాది విష్ణువెల్లెనో.

హను—స్వామి! యెంతసేపీతఁడిట్లాడలు మరచిపేర్లుట.

రాము—ఓయి

తె. గి. చటులగాంధాంధకార సంచన్నమయిన
యామినీమహాసమయ మీయననిలోనఁ
జంద్రభాస్కరభూరి తేజంబువలనఁ
గాకపోవునేయని లసంఘాతకలన.

వాని కాలమాసన్నమయినది.

రావ—(కోపముతో) రామా! యేమంటివి? నా కాలమాసన్నమయినదనియో.

తె. గి. ఇనకులకలంకలంకయకా నిద్రిచూడ
కానియలయయోధ్యాపురి గాదుసుమ్ము
తల్లి కౌసల్యగాదిది తండ్రిగాఁడు
చటులసంగ్రామమిది యాటసాగదిచట.

నీకుఁ గొన్నింటిలోమాత్రము ప్రజ్ఞకలదు.

తె. గి. వనములందునఁ దమ్ముతో బయలుదేరి
దుంపకూరలుదిని స్త్రీలఁద్రుంపఁగలవు
కోతికై సాలభూజముల్ గూల్పఁగలవు.
దవనిజాతతో సరసంబు లాడఁగలవు.

ఇంతకన్న నీకేమియుఁ జేతకాదు. ఇంకనుసిగ్గుపడక వీరునివలెఁ గారులఱచుచు
డంబములు గొట్టెదవేమి?

రాము— చీ రాక్షసాధమా! నీ దుర్వినయంబునకును దుష్పాండిత్యమునకును
మహదానందమయినది. నేనొకటడిగెదఁ బ్రత్యుత్తరమిమ్ము.

మ. వనితారత్నము మైధిలీసతిని భావంబందు నీ మాతగాఁ
గనినాకర్పణసేతువో, విపులసంగ్రామంబులోశత్రు మ
ర్దనదుర్ధాంతకరాంతభీకర పటుద్రోహిష్టకౌక్షేహికా
తనుఢీస్తంబగుహస్తమందు బడెదో! దైత్యాధమా! చెప్పమా.

రావ—చెప్పుటిదినరకే యయినది. ఇంకొక్కమారుగూడ వినుము.

తె. గి. బక్కదచుజులఁ గూల్చినబంటనీవు
ప్రబలశత్రులరాల్చిన బంటనేను
హస్తమశకాంతరంబున్న దరసిచూడ
నాకునీకునువార సీతాకళత్ర!

అంగుచేత

తె. గి. రెండుచేతులుజోడించి దండమిడియు
సీతకై నీటిబొట్టును జేతులార
విడిచి సౌమిత్రీయును నీవుఁ దడయకిపుడు
మీపురంబున కేగుఁడు పాపులార!

అట్లొనరింపవేని మాతంగతురంగసద్భట శతాంగ సమన్విత జంగాభీల సంగరరం
గంబున మిమ్ము భగంబునొందించి కురంగాక్షితో ననంగసుఖంబులు నిరాటంకముగా
ననుభవింతును. ఈపలుకులు త్రికరణశుద్ధిగాఁ జెప్పితిని. నమ్ముము.

రాము—(మహాకోపముతో) దురాత్మా! కారులరచుచుంటివా యిదెకాచు
కొమ్ము నావిశికంబులు నీశరీరంబు తుత్తునియలు గావించును.

రావ—ఈకన్నులకీకెప్పులు దూగములుగావు. నీపరాక్రమమును నాశౌర్య
మును మనచుట్టునున్నవారందఱును జూతురు.

(నేపథ్యమున)

ఓహో రావణా ! లోకవిద్రావణా ! యీయంగడుడు మమ్ముల బ్రతుకనిచ్చుట లేదు. వాలంబునజాట్టి శిరంబులు చట్రాతులమీదఁబెట్టి పగులగొట్టి రాక్షసమూకనందతి జింపరవందర జేయుచున్నాఁడు. రక్షింపుము రక్షింపుము.

రావ—ఓపనుజులార ! నేనిచె వచ్చుచుంటి భయంపడుకుడు భయంపడుకుడు.

(నిష్క్రమించుచున్నాఁడు.)

హను—వీడివంకతోఁ బారిపోవుచున్నాఁడు.

రాము—వానికిఁ బారిపోవలెననియున్న మనము పోలిత్తుమా. పోయి వానినంత ఘోషము. రమ్ము.

(నిష్క్రమింతురు.)

(ప్రవేశము—కుంభుఁడు.)

కుంభు—(తనలో) హా ! రావణా ! హా ! లోకవిద్రావణా ! హా ! దనుజకులమందార ! హా ! నిజకరవాలవిక్షేపమాత్రమూరీకృత శాస్త్రవానీక ! హా ! యామినీచరరాజన్య గళాపతక నాయకమణి సంకాశ ! నీపాలనంబున సమస్త భోగంబులనుభవించిన మూడై త్యులనోట దుమ్ముగొట్టి స్వర్గస్థాన్యంబుల నర్గళలీలననుభవింపఁబోతినా? మహమ్మారి యగు నీతపయి నీచిత్తంబేలహత్తించె. తుచ్చుండగు నరునిచేతనా నీవుచావలసివచ్చె. విధివిధానంబవిలంఘనీయముగదా. (తెరలో కలకలము) అదిగో! విభీష్ణుని బరామృశించుటకేగు తలంపున రామచంద్రుఁ డీదారి నే నచ్చుచున్నాఁడు. కంఠికిగుపించిన నన్నుఁ స్తూత మింటికంపు నేమో కాలికిబుద్ధిచెప్పెదఁగాక.

(నిష్క్రమించును.)

ప్రచండరాఘవము.

పంచమాంకము.

ప్రథమరంగము—రావణునినగరు

[ప్రవేశము రామలక్ష్మణహనుమంతవిభీషణులు]

రాము—విభీషణా

తే. గీ. ప్రాణతుల్యుండయిన * త్వదగ్రజునినేను
నంతమొనరించినాడ * నంచలుగబోకు
నాకుభక్తుండు నీకు * నన్నయయగొన
పంచుకొంటిని నీ * దుఃఖభారమేను.

కాన నికమరచిపొమ్ము.

విభీ—(శోకముతో) స్వామి.

భ. మఱచుదపోవని యమానుషచర్య * లొనర్చియుండె భీ
కరపరశత్తునాగములకంటికి * సింహాసమానుడయ్య సం
గరబడబానలుండు గద కన్న * కుమారునికన్న మిక్కుటా.
దరమున నన్నుగొంచునుగదా * ముఱుపెట్టులు గల్గునెమ్మదిన్.
(అన్ననుదలంచి శోకముతో) సోదరా!

ఉ. రామునితోడ వైరము కరింబపకారము గల్గజేయు న
న్నా! మహివిష్ణువిష్ణు జననంబును బొందెను దుష్టశిక్షకై
భామను వానికీయు” మనిప్రార్థనజేసినఁ ద్రోసిపుచ్చి సం
గ్రామముజేసి ప్రాణములు రామునికిచ్చియు ముమ్ముబొనితే?

రామ—సద్గుణస్తోమా!

శా. సప్తాంభోనిధి ముద్రితాఖిలమహీచక్రాధి నాథావళి
తప్తఃకాంచన పద్మరాగఘటికాధానశ్య సన్మోక్షికా
ద్వీపప్రాభవ సత్కిరీటవిలసత్ప్రీతి పాదకంజాతుడీ
తప్తంజేరియుఁ గొల్వనుండుతరి నేధాత్రింగనంబోవఁగా!

(అని దుఃఖించును)

లక్ష్మీ—ఓయీ సకల విద్యాపారంగతుండవయిన నీవీలీల జేలవయి జాలిదూలజేల
కాలమొకలాగెనుండునా? నీయన్ననిర్వక్రియకృమంబున నేకచ్ఛరంబుగ దీనినిబాలింప స్వ
గ్లోకంబునకుఁ బోయినాఁడు. నీవు వానికయి చింతింపక యభిషిక్తుండవయి లంక
నేలుకొమ్ము.

(అంతట విభీషణుని సింహాసనముపయి గూర్చుండబెట్టి కిరీటముఁ జేతబట్టి)

రామ—విభీషణా!

తే. గీ. ధర్మమార్గానుగామివై ధరణిలోని
పరకురంగాక్షులను మాతృభావమునను
గాంచి మశానుల భక్తిన్ద్రుంచు చుండి
లంకనేలుమా విష్ణుమృగాంకముగను.

(కిరీటంబును శిరంబుననుంచును.)

[ప్రవేశము మహేంద్రునిఁడు అగ్ని. యముఁడు వరుణుఁడు]

ఇంద్ర—హామత్మా మారజనకా లక్ష్మీకళతా

చ. ఇనకులసోమ! సోమదనుజేంద్ర యానక భీమభీమ భీ
షణరణశూర జనసంచయస్తుత్య గభీర భీర పా
లనపరచిత్తజ విలాససన్వితరత్నరత్న ప
ద్మణగణరాజ కులగోత్రపవిత్ర పవిత్రమిత్రమా!

(శరణు శరణు వైకుంఠవాస)

రామ—దిక్పతులారా! మీయొక్క పరిపంథి నామహాత్మానశిష్టదయ్యెఁ గదా
ఇంక నభ్యుదయంబులకు లోటుండదు. చింతింపక సంతసంబు వహింపుఁడు. మేనుయో

ధ్య కేగి పట్టాభిషిక్తులమయి కొంతకాల మద్దానిం బరిపాలించి పిమ్మట నైమంశంబున కే తెంతుము. మీరికబొండు. రాక్షసేంద్రా! నీయభీష్టంబులన్నియు సిద్ధించినవి గదా.

పిభీ—శ్రీరామచంద్రా! లక్ష్మణభరతశత్రుఘ్నులు ఛత్రచామరగదాపదకమండి తహస్తలయి నిన్నుఁ బరివేష్టించియుండ భూసనితాబాతసరసంగూర్చుండియుండ సమీర నంచునుండు పాపసేనజేయుచుండఁ బేగోలగంబుననున్న మీరిన్యోసుండుర పిగ్రిహంబును గాంచి మోచించి స్తుతించెడి భాగ్యంబు కెదురు చూచుచుంటిని.

రాము—అచిరకాలంబుననేచూడఁ గలవు= మనమింక బోవుదమురమ్మ.

(నిష్క్రమింతురు.)

శ్రీరామపట్టాభిషేకము

క శ్యాణమంటపము

ప్రవేశము రామలక్ష్మణభరత శత్రుఘ్నులు జానకి పిభీషణుండు హనుమంతుండు

నుగ్గివుడు మొదలగువారు]

రాము—జానకీ! పతివ్రతవగు నిన్నలయించిన యాయవివేకే తత్ఫలను మన్నింపుము.

జా—నాథా! మీప్రసన్నత్వంబుచే సాయలుక నిశ్చేషమయినది.

రాము—నీకేమయినఁ కోరికలున్నఁ గోరవచ్చును.

జాన—నాయభీష్టంబులన్నియు నెరవేరినవిగాని లోకహితార్థ మిట్లగుఁగాకః

—భరతపాత్యము—

తే. గీ. ధర్మమే కర్మమైధాత్రిఁ దనరు గాక

రాజు జనసమ్మతుండోచుఁ గ్రాలు గాక

పరకృశోదరులను మాతృభావమునను

గాంతుఁగాక సద్భక్తి నర్చింతుఁగాక.

అందఱు—తథాస్తు తథాస్తు.

నిష్క్రమింతురు (తెరవాలును)

ఇదిపంచమాంకము

సమాప్తము.

శ్రీరామచంద్రార్పణమస్తు.

తగ్గారంటిబంగారు లక్ష్మీపిల్లకాసులుగి

ఈ కాసులయెత్తు, బంగారువన్నె, సైజు, పనితరము, మామూలుఫ్రెంచి పిల్లకాసులకు మించియుండును. ఈయెత్తు, ఈవన్నె బంగారుముగల ఫ్రెంచి కాసులు రు 4-4-0 కు అమ్ముచుండగా మౌలక్ష్మీకాసులు రు 3-4-0 కే కాసుబంగారుము చేసి అమ్ముచున్నాము. మీరు బంగారం తెచ్చియిచ్చేయెడల చార్జీపుచ్చుకొని స్వదేశీలక్ష్మీకాసులను యంత్రములసహాయమున చేసియిచ్చెదము. సోలుగుపెద్దకాసులు కరిగించి 20 లక్ష్మీకాసులు తయారుచేయుటకు 1కి 0-4-0 చొప్పున రు 5-0-0 లు. 20 లక్ష్మీకాసులుపైగా ఎన్నితయారుచేసినప్పటికి 1కి 0-3-0 చొప్పున తయారుచేయుదుము. మావద్దనున్న లక్ష్మీకాసులు సైజున మీరుబిళ్ళలుచేయించితెచ్చేయెడల 20 లక్ష్మీకాసులులోపువాటికి 1కి 0-3-0 చొ॥నను, 20 లక్ష్మీకాసులుదాటినవానికి 1కి 0-2-0 చొ॥నను మజూరీతీసుకొని బిళ్ళలు కాసులుచేసియిచ్చెదము. బిళ్ళచేయుటకు సైజుకావలసినచో మాపద్దనేచిక్కును. పలయువారు

అయ్యగారి బాపిరాజుగారు, ప్రొప్రియటరు.

శ్రీవిద్యానిలయ ముద్రాక్షరశాల. ఇన్నీసుపేట, రాజమండ్రి.

పుట	పంక్తి	తప్పు	ఒప్పు
9	20	నేర్వఁ గను	నేర్వఁగను
12	11	చఁడాంశు	చండాంశు
26	18	సంతతినిట	సంతతనిల
36	11	మ.	చ.
43	2	లవమున	లవమున్
48	2	దానిని	దారిని
50	6	ఇనుకు	ఇనకు
53	6	తామున్	రామున్
53	9	గతిన్ మీ	గతిన్ హమీ
53	21	మందు	మందు
54	22	సందుఁబర	సందుఁబడ
54	23	యేనాక	యేనింక
55	9	శూర్పణకే	శూర్పణఖ
55	19	నిన్నుఁజూ	నినుఁజూ
56	10	నష్ట	గష్ట
56	15	శత్రావి	శత్రావి
56	17	నెవఁడు	లెవఁడు
56	17	జెపుమా	జెపుమ
57	18	నీరీతి	నీరీతిన్
57	12	విరాధుఁడన	విరాధుఁడున్
57	20	యుండంగ	యుండంగనీ
58	23	గలవు	గలుగు
59	7	ద్రాహిష్ఠ	ధ్రాహిష్ఠ

59	8	పీస్తంబ	పీస్తంబ
59	10	నీవు	నీవు
61	8	యయఁగాన	యగుఁగాన
61	18	విల్లె	విల్లు
62	2	నాధావళి	నాధావళి
62	3	ఘటిత	ఘటికా
62	3	సన్నాక్తికా	సన్నాక్తికో
62	5	తప్తం	తప్తున్

N B 62 వ పుటయందుఁ గలయుంఁమిని పద్యంబునకుఁ బారాంతరము.
 చ. ఇనకులసోమ, సోమ దనుజేంద్ర విజిత్వరభీమ, భీమ భీ
 షణరణశూర, శూరవచజాత మహగ్ని గభీర, భీరపా
 లనవరచిత్త, చిత్తవిలాస సమన్విత రత్నరత్న స
 ద్గుణగణ రాజరాజకుల గోత్రప్రవిత్రప్రవిత్ర మిత్రమా.

